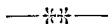

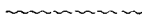
A MAGYAR ZENE EGYETEMES TÖRTÉNETE.

IRTA:

HOFECKER IMRE,

főv. népisk. és zenetanító.

Második bővített kiadás.

BUDAPEST.
A SZERZŐ SAJÁTJA.

Az őskori magyar zenéről.

Mig a képzőművészetek eredete hazánkban a kereszténység behozatalával egykorú, addig a zene a nemzet életével egykorú, s emléke a pogány őskor homályába vész. A legrégibb író, ki eleink zenéjéről említést tesz, Priscus byzanthi rhetor, ki Attila udvarában tartózkodott s ki két hún dalia előadását ekként írja le: „Estvére kelve fáklyákat gyűjtöttek s két barbár lépett be, Attelászsza szembe, s annak győzelmeit s hadi erényeit énekelve, önkészített dalokat mondott. S a vendégek rájuk függesztették szemeiket, némelyek a költeményben gyönyörködtek, mások vissza emlékezve a csatákra gondolatokba mélyedtek; mások, kiknek testét a kor gyengítte el s hevüket nyugalomra kárhoztatá, könyekre fakadtak. A dalok végeztével egy trufár jelent meg, ki csudálatos és képtelen sületlenségeket habarva, mindnyájokat nevetésre fakasztotta.“ Máshol ezeket írja: „Midőn Attelász visszaérkezett székhelyére a város hölgyei elébe jöttek s diszmenettel

fogadták. Két sorba állva fejük fölött egyik sortól a másikig fehérfátyolt tartottak hosszában kifeszítve, melyek alatt egy-egy csoportban hét-hét fiatal leányka lépdelt, s a király magasztalására szerzett dalokat s hymnusokat énekelt. „Jordanes is tanuskodik a hunnok zenéje mellett. Ő Attila temetését irván le így szól: „a legelőkelőbb vitézek gyászos dalban mondták el tetteit.“

Régi történetiróink mint pl. szengali Ekkehardt, Anonymus s mások tanuskodnak arról, hogy a zene őseinknél is az isteni tisztelet s vallásos szertartások lényeges részét képezé s nagyobb részint a táltosok mind egyszersmind a nép bölcsei s jóslói által műveltetett s tartatott fen. Az áldozatoknál szintén ének hangzott a táltosok ajkairól, s ezen alkalommal a zene Ipolyi szerint „az áldozat halál hörgése elfojtója volt.“ Hogy pogány őseinknél a vallási zene mellett a világi zene sem volt egészen elhanyagolva, erről a fentemlitett történetirók s kronikáink is tanuskodnak. Anonymusnál már Árpádról s vezéereiről olvassuk, hogy midőn Etele várát elfoglalták „naponkint vendégeskednek vala Attila palotájában, sorjában ülve és a kobzok és sipok mindenféle énekeivel zenghék vala előttök“. Leggyakrabban említik íróink a hősi vagy történeti énekeket, melyeknek szerzője s feltalálója a dalnoki rend volt, melynek tagjai hegedősöknek neveztettek, kik énekeiket a húros hangszerek bizonyos nemével kobozzal, vagy hegedővel kísérik. Anonymus ismételten tesz említést a történeti s hősi énekekről, s lár mint meg-

jegyzi „a csacska énekeseket megveti, mégis egész kronikáját a régi dalnokok s kobzosok hagyományai-
ból állítja össze. „Ha az oly igen nemes magyar
nemzet eredetének eleit s minden vitézi tetteit a pa-
rasztság csalfa meséiből vagy a hegedősök csacska
énekéből mintegy álmodozva hallaná — mondja egy
helyen — igen éktelen és elég illetlen lenne. Vagy
másutt: „Kiknek is hadait és minden vitézi tetteit ha
jelen levelem betűinek nem akarjátok hinni, higyétek
a hegedősök csacska énekeinek, és a parasztság hiu
meséinek, kik a magyarok vitézi tetteit és hadait
mind mai napig sem csesztik feledésnek“. A „Képes
krónika“ a hét vezérről azt mondja, hogy magukról
énekeket szereztek s azokat saját dicsőségük emelése
végett a nép között terjesztették. Az augsburgi szeren-
csétlen csatából visszatért hét fülesonkitott magyar, szol-
gaságra kárhoztatván, faluról-falura járva énekelte
ama szerencsétlen hadjárat kalandjait.

A hegedősök a csatáknak maguk voltak szem-
tanui, sőt a harczbamenőket erre szánt énekekkel,
kírttellel és sipokkal lelkesíték és bátoríták. A magyar
nemzeti ének azonban a nép között is el volt terjedve.
A nép nemcsak a hegedősöktől eltanult énekeket
danolá, hanem; saját szíve érzelmeinek, örömének,
bánatának s szerelmének maga is tudott hangokban
kifejezést adni. Őseink a barbár Scythák vagy leg-
alább azok főemberei — mondja Toldy F. — sokkal több
gondot fordítottak a zenészet művelésére és több be-

hatást engedtek saját érzelmeik s gondolataikra mint mai időben szokásban van, egyrészt azért is, mert azon bíráló szerepet, melyet egykor a dicsőítő vagy gúnyoló dalok és versezetek vittek, mint szintén a történet megírását is, mely egykor főkép csak dalokban élt, most már a napi irodalom vette kezébe“. E körből — melyben a magyar zene tisztán állott minden idegen befolyástól, s így zenéje eredeti s keleti sajátágaiból még mit sem veszve állott, a miértis zenénk ezen korszakát „magyar rhythmusi korszaknak“ is nevezhetjük — egy hangoeska sem jutott el hozzánk. Ezt főleg a kereszténységnek köszönhetjük, mely vakbuzgóságában minden pogány emléket s iratot kiméletlenül megsemmisített az utókor nagy kárára.

A mi a történeti énekek tartalmát illeti, ez Toldy F. szerint három nagy körre vihető vissza, u. m. a hun mondára, mely a magyaroknál folyton fenmaradt; a volgahoni mult mondásra, melyekből csak Álmos megjövendőltetése maradt fenn; s a régi magyar ősmondásra, mely a IX-ik és X-ik század történelmeit tartalmazza. Minthogy azonban az énekek hosszasak s egyformák voltak, ezért ezeket — nagyobb hatás s változatosság kedvéért — hangszerekkel kísérték. A hangszer, mely az ily énekeket követte, deák kronikásaink által citharának, lyrának, a későbbi magyar íróknál hegedűnek neveztetett; mely név alatt kétségkívül valamely húros eszközt kell érteni, melyről azon-

ban nem tudjuk hogy az vonóval, ujjal vagy billentyűvel játszatott-e? Ettől neveztettek magok az énekesek is hegedősöknek. A „hegedős“ szó nem a mai értelmű „hegedű“ szóból származtatható, mert akkor még hire sem volt e hangszernek, hanem a „heged“ — szóból, vagyis: hogy a dalnokok a vitézek testi s lelki sebeinek behegesztői voltak énekeikkel. Kronikásaink — a mint azt a fenti idézetekből láthatjuk — nemcsak a hegedőt, hanem más hangszereket is említnek. Így említik pl. a kobzokat, sipokat. Feszler művében dudát is említ. Horváth István a régi magyarok erkölceiről írván, azt állítja, hogy már kezdetben használták a hárfát. Mátray G. pedig „Magyarország s Erdély képekben“ czimű folyóiratban a magyarok első, sajátos hangszereinek a pásztor sipot, pásztor kürtöt, dudát és tárogatót állítja. A hadi hangszerek közül Korponay a tárogatót s kürtöt állítja egyedül felhozhatónak. Hogy milyen nagy volt e hangszerek bece, onnan tűnik ki legvilágosabban, hogy „Árpád övéivel megtöltvén a Dunavizéből a kürtöt, magyarjai előtt azon kürt fölött a mindenható Isten kegyelmeért esdeklett“. Ebben Ipolyi — igen elfogadhatólag vallásos szertartással véghez vitt áldozást lát, mi mindenesetre emeli a felhasznált eszköz becsét. Hogy e hangszerek használtak is, azt — egyebet mellőzve — Lél kürtjének hatása legjobban tanúsítja, ki e hangszere által valószínű Tyrtaios volt magyarjaink között.

Hogy a pogány magyaroknak tánczenéjük is

volt, ezt a következő esemény bizonyítja. Ekkehard német kronista szerint, midőn a magyarok Helvecziában a szent gáli kolostort elfoglalták, vigadtak, tánczoltak és énekeltek fejedelmök színe előtt. Azonban a névtelennél Zsolt születésekor s menyegzőjekor felhozott játzsása az ifjaknak e vezérek és nemesek színe előtt sem magyarázható másra, mint tánczolásra. Ujabbkori íróink, a táncznak már beköltöző őseinknél való divatáról ekként nyilatkoznak: Ipolyi „a tánczot, eredete, keletkezése és divatozására nézve, már a pogánykor-nak mint istentiszteleti szertartását ismeri“. Jerney szerint a tántorog szó csak származék, minek régente tánt vagy táncz lehetet gyöke. A tombérozni és dob-zódni szó is a tánczolás eredeti eszméjére vezet: Használtatik honunk több vidékein most is a toborzó szó táncz helyett, mely nem egyéb az eredeti tomborzó nehezebb kiejtésű szónál, magában foglalva a tombolást, vagyis a tánczot, mi mindig együtt üzetett pogány őseinknél a borivással, lakmározással.

II.

A magyar zene idegen befolyás alatt.

I.) 1000-től 1500-ig.

A keresztény műveltség nyomaiban a keresztény művészetek is honosultak meg hazánkban. A német fejedelmi hölgygyel, ki István nejevé lett, a térítő egyháziakkal, a bevándorolt lovagokkal művészek — valószínűleg zeneművészek is — jöttek.

A kereszténység behozatalával — nagyon természetesen — karöltve járt a római egyházi ének, vagyis a szertartásos énekek meghonosítása. Az egyházi előjárók a római egyházi ének mellett aztán nem tűrhették az új hitek korábbi vallásaikra s szokásaikra vonatkozó dalait, s mindinkább azon törekedtek, hogy ezek legutolsó nyomait is megsemmisítsék. Hogy ez azonban nem ment oly könnyen, ez hihető! A küzdelem sok időbe s nem kevés fáradságba került. Birunk e tekintetben egyes királyi rendeleteket, melyek az országban szerteszét csatangoló énekes testületek ellen szólnak. Így tiltja el pl. Sz. István királyunk a hét fülesonkitott gyászvitézek maradékait a barangolástól.

A pogányság iránti hajlam sokáig élt a nép szívében. A sz. István után következett gyöngé királyok alig voltak képesek a fiatal kereszténységet megvédeni. Az I. Endre király alatt (1048-ban) tartott zsinat követeli, hogy a scytha szokások, hamis istenek eltöröltessenek, a bálványok pedig lerontassanak. Szent László a szabolcsi zsinaton (1092) megtiltotta a kútak, források, fák s kösziklák melletti áldozatot. Kálmán az 1103 körül tartott zsinaton kívánja, hogy a halottakat az egyház által kijelölt helyre — keresztény szertartások mellett — temessék.

Kezdetben — keresztény egyházunkban — kizárólag s nagyjából más keresztény országokban használt énekek szövegét magyarra fordították s azon fáradtak, hogy azokat a nép sajátjává tegye. Később azonban midőn a magyar nép kebeléből származott férfiak is juthattak papi hivatalra, találkoztak többen, kik eredeti magyar szellemű énekeket is szerettek, melyek azonban — talán az esetölegetes visszaélések elkerülése végett — Kálmán király alatt (1112) hozott törvényezikk szerint csak zsinati helybenhagyással lőnek az egyházi énekek sorába felvéve. Ilyen énekszerző pl. Vásárhelyi András, ki szűz Máriához mint hazánk védasszonyához írt éneket; vagy azon ismeretlen, kinek sz. Istvánról szóló éneke 1454-ben Nürnbergben nyomtatott stb. A kereszténység s az egyházi zene elterjedésével szükségessé vált oly tanintézetek létesítése, hol nemcsak a papságra szánt egyének, hanem

az ifjuság is kellő kiképeztetést nyerjen, s a kor szel-
leme szerint a zenetanításban is részesüljön. S e hiány
betöltéséről az egyházi főnökök elég jókor gondoskod-
tak. Már kezdetben minden püspöki egyház mellett és
klastromban nyílt tanoda, amott a kanonokok, itt a sze-
gény szerzetesek voltak oktatók. Legott az első magyar
keresztény században leljük ennek nyomait. A ben-
vezés Walther mester a XI. század első felében a
csanádi középtanodában működött, — a Gellért le-
genda szerint mélyen beható sikerrel. Walther a többi
tantárgyak mellett a zenét is tanította; növendékei, —
kezdetben számra csak 30-an — nemsokára annyira
szaporodtak, hogy azokat nem volt képes a kellő
oktatásban részesíteni. A mestereknek — a tanítványok
nagyobb számához képest — segédek voltak az al-
mesterek, alolvasók és éneksegédek; ilyenül tűnik fel
a Székes-Fehérvérről Csanádra édesgetett Henrik al-
mester. Az ének- s almestereknek kötelességük volt
a rendszeres leckeórákon kívül a növendékeknek
énekleckéket is adni. Az egyház zenéje általában véve
igen hatalmas eszköz volt a pogányok megtérítésére. A
püspökök az ország minden részében iskolákat alapi-
tottak, melyek közül az esztergomi, nagyváradi s
nyitrai iskolák tűntek ki, s a keresztény egyházi
zenének legkitűnőbb ápoló helyei lettek.

Történelmünk lapjain őskori zenénkről az Árpád-
házbeli királyok idejéből itt ott még találhatunk némi
adatokat. Szent Gellért csanádi püspök s Imre herczeg

nevelőjének életrajzában olvassuk, hogy bizonyos ügyben szent Istvánhoz volt utazandó s éjjel megszállván, énekszót hallott. Walther, utazó társát, erre magához hivatá s így szólott: „Walther! hallod-e a magyarok éneke mily édes?” Erre mindketten nevettek, s az ének mindinkább erősödván, Gellért nevetve folytatá: „Walther, mondd meg nekem, mi az oka ez éneknek, mely engem az alvás elhagyására kényszerít?” Erre Walther elmondja, hogy az éneklő egy szolgáló-lány ki kézi búzamalmot hajt, s nehéz munkáját énekléssel enyhíti. Mikor 1151-ben a magyarok a lengyelek s csehek társaságában Izaszlow fejedelem mellett mint szövetségeselek harczoltak, s győzelem után Kiewbe vonultak; a városiak ünnepélyes lakomákat adtak, s boldog volt a ház, hol a magyar zene s ének megszólalt. Hogy az első keresztény században az ünnepélyek s lakomák alkalmával még igen nagy szerepet játszottak az alakosok, kobzosok vagy hegedősök, ezt láthatjuk pl. az 1279-ben tartott budai zsinat határozataiból is. E zsinat többek közt elrendeli hogy: a keresztény pap a lakomák alkalmával az alakosok játékait, továbbá a hegedősök énekeit ne hallgassa; kívánja továbbá, hogy a templomban és temetőn tánczolni nem szabad. Utóbbi nem Ázsiából velünk jött szokás, hanem a nyugatról importált forma. A templombeli táncz különben is a keresztény egyházban ösrégi. Szt. Pál apostolnak egy pár nyilatkozatából kimagyarázták, hogy a táncz meg van engedve az isteni tisztelet alkalmával

Georgios Thaumaturgos neocaesareai püspök a III. században volt az első, ki a templomi tánczot divatba hozta. E tánczoknál az előtánczos maga a püspök volt. Eredetileg méltóságosak és ünnepélyesek voltak, később azonban botrányosakká fajultak. Valószínűleg nálunk is már igen botrányosak voltak, — miért aztán el is tiltattak. Hogy az első magyar keresztény században a világi táncz is műveltetett, ezt láthatjuk. pl. abból, hogy szent István halála után az országos gyász miatt az ifjak s leányok három évig nem tánczoltak.

A magyar nemzeti zenének, mely főleg az egyházi szertartásos énekek miatt háttérbe szorult, a regényes lovagkor adott új életet. II. Endre keresztény hadjáratából visszatérve a szaracén művészetet is magával hozta, sőt a történelem szerint az arab lant csakis Magyarország útján lőn Európában ismeretes. E regényes korszak, mely a lovag középkort egész fenségében tárja elénk, az összes európai nemzetnek zenéire döntő hatást gyakorolt. A szerelmi dalnokok, kik a nő szépség, a férfias hősiség s vallásos lelkesedést zengették, egy új irányt, a világi éneknek az egyháztól való elszakadását jelentik. Az ének és dal, mely eddig csaknem kizárólagosan a templom csarnokaiban csendült meg, — most palotát és gunyhót egyaránt körébe vont. Ez új szerelmi dal vetette meg aztán alapját a különböző nép nemzeti énekének. Az olasz és francia troubadourok illatos költészete és kellemes dalai megragadták a magyarok lelkét is s

használó tettekre hevitették. A magyar lovag-költészet és hegedűsök fájdalmai csak emléklén élnek; e dalokból éppen úgy mint őskorunk hegedűszo mellett zöngedezett hős énekeiből egy hangocska sem jött el hozzánk. A magyar dalnokok ezen idő óta kiváltságokban részesültek s földbirtokuknál fogva politikailag is képviseltettek. Hegedűsök, kobzosok és énekesek sok esetben gazdag jövedelmet húztak; sokan közülük a királyok s főurak szolgálatában állottak. III. Endre királynak egy 1292 évben kelt okleveléből láthatjuk, hogy valamint régente a királyi vadászok, halászok stb., úgy a királyi dalnokok eltartására is külön földek voltak elrendelve. Utóbb nevezett királyunk a fent említett oklevele szerint megszabadítójának Doroszlónak adta azon telket, mely előbb Igrichy hegedűsége volt. Zenénk — a dalnokok befolyása alatt — e korban igen szép virágzásnak indult. A dalnokok által énekelt dalokat s történelmi énekeket lassanként a nép vette át. Így szállott pl. a nép ajkára a szerencsétlen Zách Klára esete, Kont s a 32 nemes története. Legtöbb anyagot szolgáltatott a dalnoki rendnek költői feldolgozásra Nagy Lajos és a Hunyadiak dicső eredménydús kora. Mind a mellett azonban a külfölddel való sűrűbb érintkezés s közlekedés következtében idegen regék is szivárogtak hazánkba, milyen pl. az óriás Lóránt tetteiről szóló, melyet mint Galeotti írja, Mátyás király is gyermekkorában szenvedélyes figyelemmel hallgatott. Egy e kórú népdalról a szt. Gellért legendájának írója is tesz említést.

Mátyás király alatt a tudományok mellett a zeneművészet is az akkori időkbeli legfelső fokára emelkedett. A királyi udvarban nagylírá idegen zenészek, jeles zenekar, sőt — mint Fessler mondja énekesnők is voltak. Nem hiányoztak azonban a nemzeti dalnokok sem, kik a századok óta divó szokáshoz képest, a hősök tetteit kobozkisérettel énekelték. „Mátyás asztalánál — mondja Galleotti tudós udvari könyvtárnok, — mindig vitatkozás foly, vagy kellemes tárgyról van szó, vagy költeményeket szavalnak. Mivel zenészek s kobzosok vannak ott, kik asztal felett a hősök tetteit honi nyelven koboz kíséretében éneklik. Római szokás volt ez, s tőlünk szállt a magyarokra. Az ének tárgya mindig valamely jeles tett, s nincs tárgyában hiány. Mert Magyarország különféle nyelvű ellenségek között fekszik hadviselési gyúanyagban nem érez hiányt. De szerelmi dalokat ritkán énekelnek ott, és többnyire a törökök elleni hadi tettek fordulnak elő, nem éktelen előadás mellett. Mivel a magyarok, akár nemesek, akár parasztok, csaknem ugyanazon szórendet használják s nyelvükben nincs semmi különbség: egyenlő kiejtés, ugyanazon szavak hasonló hangsúlyozása van mindenütt: a magyar nyelven szerzett költeményt paraszt és polgár, közép és főrangú úr egyaránt értik.“ Vulturani Péter pápai követ, Rómába küldött levelében Mátyás király egyházi zenéjéről a következőképen nyilatkozik: „Mátyás énekkaránál jelebbet nem láttam; minap az udvari templomban a

magok dicséretes szokása szerint, ünnepi misét énekelték, nagyszámú főúr és nemesiég jelenlétében. Viszszatérvén, elfogom beszélni, mily nagy figyelem, és mily nagy áhitattal, mily pompával s fénynyel adatott e mise. Megzavarodtam, midőn látnom kellett, hogy isteni dolgokban, a lélek üdvösségére tartozókban egy világi fejedelem felülmúlt. Valóban magamon kívül vagyok! “

Valószínű, hogy Mátyás udvaránál egy ideig Tinctoris János, nápolyi Ferdinand udvari karnagya is tartózkodott. E művész, Mátyás nejevel, az olasz származású Beatrix-al jött hozzánk. Tinctoris „*Terminorum musicae diffinitorium*“ című művét, — mely a világirodalom legelső zeneelméleti nyomtatott műve. — Mátyás nejeinek ajánlotta. Tinctoris nyomdokait a magyar születésű Monetarius István bécsi gymnasiumi tanár követte, kinék Thurzó Györgynek ajánlott műve 1513-ban Krakóban jelent meg

Hogy királyaink — e korban — mily nagy pártolásban részesítették a zenét, ezt mutatja pl. hogy még a szegénységéről híres II. Ulászló királyunk is évenként 200 aranynál többet költött énekesekre és zenészeire.

A hangszeres zene — Mátyás idejében — Magyarországon az idő s viszonyokhoz mérve már szépen el volt terjedve. Hogy mikor hozták hazánkba az orgonát azt biztosan nem határozhatjuk meg. Hunyadi Jánostól mutat fel a történelem egy okmányt, mely

szerint a felső-bányai egyháznak orgona építésre költség utalványoztatik. Mátyás alatt a visegrádi udv. kápolnában — mint azt Oláh Miklós esztergomi érsek mondja — ezüst sipokkal ellátott orgona zengett. A királyi udvari zeneelőadásokon valószínűleg különböző réz és fafúvóhangszerek, czimbalom, psalter, üstök, továbbá a már Endre király alatt hazánkba hozott rebab vagy rebek nevű hangszerek, a lant stb. voltak használatban. Az orgonán kívül az egyházban már más hangszereket is használtak.

Hazánkban szintúgy, mint egész Európában, az egyházi zenét papok vezették és művelték. Így pl. Zsigmond király udvari énekkarának kántora Miklós győri kanonok volt. A papok az egyházi zenében förlényüket századokon át megtartották.

A mi a mysteriumi játékokat illeti, ezek hazánkban igen el voltak terjedve. Hogy e játékok már Mátyás király idejében, az előadó személyek műveletlensége miatt gyakran elaljasodtak, mutatja egy 1460-ban hozott zsinati határozat. E játékok — mint pl. egy Pozsonyban 1440-ben tartott játék is — igen sok esetben az iskolákban adattak elő. Bártfa város jegyzőkönyve szerint 1497-ben a bártfai, mysteriumi játékokat rendező ifjaknak a tanács 100 dénárt adott. A következő évben 50 dénárt kaptak.

2. A magyar zene a XVI. században.

A lant korszaka.

A magyar nemzeti zenéről a XVI. századig leginkább csak szájhagyományokat s történelmi feljegyzéseket birunk. Az eddig közlött adatok a műfírónak igen kevés műanyagot szolgáltatnak. Tulajdonképpen zenetörténelmünk csakis az írásban fennmaradt legelső zeneművekkel kezdődhetik.

Valamint a magyar irodalom történetének elején ott áll a „Halotti beszéd,” úgy a magyar zenetörténetének kezdetére tehetjük: a párizsi Biblioteque Nationale-nak egy kéziratát, mely Podhorszky Lajos szerint; „gazdag gyűjteménye a magyar nemzeti daloknak, s melynek kelte egy idejű a csehiek megérkezével Magyarországon.” E gyűjtemény eddigelé sem közrebocsájtva, sem pedig megfejtve nincsen.

A XV. századból birjuk a Horváth Adám fele „Menj el, menj szegény magyar” kezdetű dalt, melynek zenéje Hunyady János korából (1451) való.

A XVI. században, a nyomtatott magyar énekek között legrégibb (1538) Farkas Andrásnak „A scytháknak Magyarországra s a zsidóknak Egyiptusból Kánaán földére bevezetésükről szóló éneke.

A magyar zene érdekében nagy kincsnek tekinthetjük a Hoffgreff féle gyűjtemény 19 bibliai énekét. A korszak, melyben ez énekek irattak 1538-tól 1552-ig terjed. Ez énekek közül Csükei Istvánnak „Illés prófétáról és Acháb királyról szóló 1542. évbeli éneke a legrégibb magyar dallam, mely $\frac{3}{2}$ illetőleg $\frac{3}{4}$ ütemben mozog. A gyűjtemény tartalma: bibliai tárgyú énekek — erkölcsi szellemű tanításokkal, intésekkel. A dallamokat sem csupán egyházi, sem tisztán világiaknak nevezni nem lehet. Legtöbb a régi görög hanglépesökön alakul, — s lágy hangnemben mozog.

1550-ből birjuk Szebeni Ormprust Kristofnak: „Gonosz asszonyi embereknek erkölcsükről való ének“-ét. E gúnydal, egy csintalan öreg anyóának róvására szerzettetett, ki Augsburgban szállást adó fukar gazdaszszonyuk volt néhány magyarnak, kik ott 1550-ben a német birodalmi országgyűlésen voltak jelen. Ormprust (Armbruster) Kristof Szebenben született. Tudományos műveltségét Bécsben és az olaszországi patasiai egyetemen nyerte. Kezdetben Bécsben az udvarnál hivatalnok volt. Majd néhány évig a magyar udv. kancelláriánál szolgált. Innen a magy. kir. udvari kamarához számvevő hivatalnokká áttétetvén, több ízben királyi biztosul küldetett ki, a törökök által megszállott

helyekre, s végre a m. kir. udv. kamaránál a főpénztárnoki hivatal elnökévé neveztetett ki.

1541—53-ból birjuk Tinodi Sebestyénnek 25 historiás énekét.

Tinodi Sebestyén nemes, de elszegényedett szülék gyermeke, hihetőleg a XVI. század elején Fejérben született, hol a család a Tinod névű népes puszta egész napjainkig élt. Gymnásiumi képzettségét munkái, s Enyigi Török Bálint mellett viselt deáksága (titkársága) is mutatják. E főúrnak török fogságba jutása után vándorbottal s lantjával bejárván a hazát, s több fő ember udvarában, s végházakban a „vitézlő rendék“ közt, megfordulván, úgy látszik betegeskedés miatt 1549-ben Kassán állapotodott, s ott közel öt évet szűk körülmények és irogatás közt töltött. Ott irta meg Szitnya, Léva, Csábrág, Murány várak megvevését, Kapitány György bajviadalát, Károly császár hadát Saxoniában, a Szegedi Veszedelemet, A vég Temesvárbán, Losonezy István halálát, Egervár viadalját stb. Ezek kiadása véget, mint látszik, de kétség kívül azért is, hogy az erdélyi legujabb eseményektől a hely színén tudomást szerezzen, 1553-ban Kolozsvárra ment, hol azokat egyéb kisebb munkáscákon kívül megírván, ezeket, más dolgozataival együtt kiadta s Ferdinand királynak ajánlotta, ki neki jutalmul 12½ jobbágyülés árát fizetette ki. Ekkor Erdélyből kijöven, az új nádor Nádasdi Tamás szolgálatába lépett, s élte alkonyát ezen pártfogójánál töltötte, kinél sanyarú de feddhetetlen életét pár év múlva (minden esetre 1559 előtt) befejezte.

Historiás énekeit Kolozsvárott Hoffgreff György nyomdájában következő czim alatt adta ki: „Cronica Tinodi Sebestien szörzese: Első reszebe Janos Kiral halalatul fogva ez esztendeig Dunan innét Erdel orszaggal löt minden hadac vesződelmee, reuitedőn szép notakual enőkbe vadnak. Mas reszébe külömb külömb időkbe es orszagokba löt dolgoc Istoriak vannac Colosvarba 1554 esztendőben“. E kronikának teljes ép példánya a magyar nemzeti Múzeum Széchényi országos könyvtárban őriztetik. A benne foglalt s rimes versekben írt énekek, vagy tisztán történelmieket, vagy bibliai, erénytani és gúnytárgyúak, melyek nagyrészen Magyar- és Erdélyországnak XVI-ik századi háborús viszonyaira, a magyarok életmódjára vonatkoznak, és a hon javát s veszélyét érdeklő buzgó folhászokkal kísért tanácsokat, a közéletben tapasztalt gyengeségek, visszaélések és szokások ellen feddő kitöréseket stb. tartalmaznak. A dallamok stylje észrevehetőleg különbözik a bibliai dalokétól, mert már inkább a világi zenéhez, sőt a magyar népdalokéhoz közeledik. Úgy látszik, hogy Tinodi a népdalok zenéjéhez, egészen leereszkedni nem akart, s mint tudós zenész a világi dallam egy magasabb nemével akart fellépni. Néhány dallamát a magyar zenével épen nem rokon $\frac{6}{8}$ vagy $\frac{3}{8}$ ütenyre is alkalmazta. Dallamai különben rövidek, — rendszeres köröket képeznek s szembetűnő tanujelét adják szerzőjük — zeneelméletben való járatosságának. Ha külföldön nem is, de honában könnyen szerezhette meg

magának ez ismereteket: mert tudjuk, hogy Mátyás II. Ulászló királyaink, sőt országnagyaink udvaraiban is tanult zenészek szolgáltak, kikkel közelebbi viszonyban állani szerzőnknek nem volt nehéz. nemesak nemes ember létére, hanem a főurak udvarában folytonos tartózkodása folytán is. Dallamai különben igen egyhangúak. Ez egyhangúságot — mondja Mátray — a Tinodi korszakától kezdve egészen jelenkorunkig folyvást divatozott versnemek, a 12 tagból állott hosszú versek okozák, melyek a reájok alkalmazott dallamot fészessé, énekre kevésbbé hajlékonyná, s a rhythmus — változatosságra alkalmatlanná teszik. Hasonló nemű versekre voltak illesztve saját korszakunkig az úgynevezett búcsuztatok, üdvözetek, a balladák köréhez tartozó népdalok, a hegedű mellett kéregető koldusok dallamai, sőt számos egyházi dalaink is, melyeknek styljük némi rokonságban áll Tinodi egyes dallamaiéval. Ellenben — mondja tovább Mátray — miután Tinody oly közel élt Hunyadi Mátyás király classica korszakához, nagyon valószínűnek tartom, miszerint énekei s ezeknek dallamai styljükre nézve tökéletesen hasonlítanak azokhoz, melyeket említett királyunk, Vitéz János érsek, Bátori Miklós váci püspök és egyéb magyar főnemesek asztala fölött s ünnepélyes lakomáiknál a magyar lantosok énekeltek. Tinodi korában a magyar népdalok kifejlődésére legnagyobb befolyást gyakoroltak az egyházi énekek és choralok, különösen azok, melyeket a protestans vallás is hazánk-

ban meghonosított. Igen sok egyházi énekünk, zsoltárunk és choralunk van, mely világiasb rhythmusi alakításban átment a magyar dalirodalomba, s még mai napig is él a nép ajkán. Hazánk, mint a reformáció küzdelmeinek másik véres színhelye, s mint olyan ország, mely Németországgal szomszédos volt, s azzal szoros viszony s összeköttetésben állott, nem zárható el határait a Németországból szétterjedő tudomány s szépművészetek világától, befolyásától; ugyanazért már ezen időben — a zeneművészet szelleméből is — igen sok szivárgott át hozzánk. Luther, a nagy zenebarát énekei csakhamar hazánkba is utat törtek s először is a Németországgal összeköttetésben álló szepesi németek s erdélyi szászok templomaiban hangzottak. Ezen énekek meghonosításával egykorúlag, megindult a protestáns énekköltés is, melynek művelő, eleinte a hiresebb reformátorok közül pl. Batizi András, Dévai Mátyás, Sztáray Mihály stb. voltak, kik főleg a zsoltárokat dolgozzák fel énekeikben, mások pedig, mint pl. a XVI. század második felében Skaricza Máthé, Luther énekeit fordították le a magyar ajkú egyházak számára. Ezen énekek elterjedésével megszületett az énekeskönyvek eszméje is; az első, ki énekek összegyűjtésével foglalkozott s gyűjteményét a nyilvánosság elé bocsájtá Huszár Pál dunántúli superintendens volt, ezt követték rövid időközökben Bornemissza Péter, Beyte István s Gönczy György énekgyűjteményei. A helvét hitvallásúak számára Szenczi Molnár Albert fordítá le

a zsoltárokat Theodor Beza után francziából. A róm. kath. egyház, melynél az éneklés s zene e korban már köztekintélyre emelkedett, az új egyház ellenében e tekintetben is visszaható álláspontot foglalt el. Az 1560 egyházi gyűlésen megújított a már Kálmán király korában hozott zsinati végzés, mely szerint az új énekek csak előleges megvizsgálás után vétethettek fel a régi hymnariumba. Nagy élénkség mutatkozott e téren máskisebb, később alakult hitágazatoknál is, mint a szombatosok s unitáriusoknál kik közül szintén foglalkoztak sokan nemcsak énekgyűjtéssel, hanem énekszerzéssel is.

Tinodi éppen úgy mint kortársai kétségkívül nemcsak melodikus, hanem egyszersmind a harmónia művelője is volt. Következtetjük ezt abból, hogy énekeit lant-al szokta kíséni. E hangszer, melyet már — mint azt már említettük — Endre király keleti hadjárata alkalmával a magyarok honosítottak meg, százalokon keresztül kedvence volt Európában a fejedelmek, főurak és úrhölgyeknek. Szekrényének alakja tojásdad, domború volt, fogantyúja hosszú, miként a mai guitarre-nál. A húrok száma eleinte csak 4 volt, mely azonban Tinodi korában már 12-re nötte ki magát. A hangolás rajta igen sok bajjal járt. Matheson erre nézve tréfásan jegyzi meg: ha valaki 80 esztendeig lanton játszott, 60 évet bizonyosan a hangolással töltött el. A lantművészek nem használták a többi hangszereknél továbbá az éneknél használt hangjelzést; ők egy egészen új hangírási rendszert

alkottak, mely folytonosan módosult. Az olaszok számokat, a németek betűket irtak. A lantírás vonalai a lant húrjait ábrázolták. A lantművészek e korban kétfélék. Egyik része e hangszert csak kíséretül használta, s művészete ezen túl nem terjedt. Ilyen pl. maga Tinodi is. Másik része a virtuózok és költők csoportja, mely azon időben éppen annyira a közbámulat tárgya volt, mint napjainkban a zongora — virtuózok. Ilyen lantvirtuóz volt ezen időben Bakfark Bálint hazánkfia. Született 1515-ben. Egyideig Krakóban, Zsigmond király udvarában tartózkodott, azután művészi körutra kelt s meglátogatta Francia-, Németországot és Olaszországot. Meghalt Páduában 1576-ban.

A lanton kívül — ez időben — más hangszerek is voltak használatban.

Hogy „lantos“ és „hegedős“ ekkor már mindegy volt, s így a lantot nem nevezték hegedőnek egyszersmind, mert mindenik külön zeneszernek tartott, ezt láthatjuk Tinodi dalaiból:

„Ime elrejtőztenek volt a vigságtévők
Lantosok és hegedősök, kiknek bor lelkek,
Csak borért is elzörgetnek néha szegényök.
Gyorsan köppent, még idején bekeni magát,
Szunyad veti ő nótáját, vonszja fályát.“

Tinodi „hegedője“ alatt nem a mai értelemben vett „hegedű“, hanem a vonós czitera értendő. E hangszer leírását egy 1683-ban, Freyburgban „Ungarische Wahrheits-Geige“ című röpirat a következő-

képen adja: „Az ősrégi, mostanig fennmaradt, magyar hegedű alakja hosszúkás, négyszögű, s egy darabból van faragva. A négy húr négy csavarója a csavartelep alsó részén, közel egymás mellett áll. A négy csavarón kívül fennmaradt, s még használható 4 húr, vége a szivalakú s belül üresre kivájt csavartelepben van elhelyezve. A nyereg és húr tartó le vannak ragasztva, hogy el ne törhessenek, vagy helyökről el ne mozdulhassanak. A húrokat nem szokták igen magasra hangolni, nehogy elszakadjanak: sem igen mélyre, hogy kellő hangot adjanak. A vonó meglehetősen hosszú és szőrrel felszerelt. A gyantát nem tartják külön skatulyában, hanem, hogy a vonót rajta azonnal végig rángathassák, beöntve a hegedűnyak jobb oldalába.“

„A magyar hegedűsök — mondja a röpirat — igen sajátágosan kezelik hangszeröket. Vonásuk igen hosszúra nyújtott, olyanszerű rángatásokkal, melyeket más nemzetek sem tudnak utánozni. Ők nem sajátítanak el mindenféle színezést, hanem megelégszenek egy jól szerkesztett, jól betanult, alkalmoszerű futamocskával, melyet 2-szer 3-szor ismétlenek. Örökké jókedűiek, elevenek: nem ülnek le, hanem vagy egy padra állanak, vagy urok színe elé; ezenkívül evésben, ivásban mértékletesek, sőt egy jóakaró szóra étel vagy díjazás szempontjából is csekélységgel megelégszenek.“

A magyar zenére nézve e röpiratban még igen érdekes adatok vannak pl. „A magyar zenében nincsenek szabályszerű szólamok. Egy teljes magyar

zenéhez dudát is használnak, s ez köztudomás szerint folytonosan egy hangon morogván, nem kis segélyt nyújt a hegedülőknek, hogy el ne fáradjanak.“

A hadseregben divatozott hangszerek közül Tinodi a dobot, sipot és trombitát említi:

Nagy sok dob trombiták oly igen harsognak
Bizom ma kezedbe király zászlóját dobját.

A dobokat íróink Mátyás és II. Ulászló alatt gyakran említik. Báthory András, mint azt egy azon kori oklevélből olvashatjuk, Mihály vajdának megengedte, hogy Erdélyben dobokat vásároljon. Hogy a XVI. és XVII. században a hadseregben trombitát használtak, azt láthatjuk Zrinyi munkáiból is. Hogy a magyar nemesek és főurak szolgálatában Tinodi idejében dalnokok is állottak, milyeneket Drégely vár porkolábja Szondy György is tartott, bebizonyul e versből:

Két énekös apródját előállatá.

Hogy Erdélyben már a XVI. század első felében volt orgona, ezt szintén Tinodi bizonyítja:

Az erdélyi urak gyűltek a templomba,
Orgonák zúgának nagy visszavonásba.

Erdélybe a szászok hozták az orgonát. Nagy hírű volt későbbben a szebeni, melyet — mint Horváth mondja — 1673-ban Vest János — 3 esztendei munka után — fejezett be.

3. A magyar zene a XVII. és XVIII. században.

Tinodi Sebestyén, mint utolsó nemzeti dalmok letűnésével, a történeti énekek és nemzeties dalok szerepét lassanként maga a nép kezdte átvenni. A Bocskay — Bethlen — Tököly — s a Rákóczy kor-
szak már tömegesen tüntet fel különböző irányú népdalokat s dallamokat, — melyek közül azonban igen kevés maradt reánk. Leghíresebbek e dalok közül: „Thökölyi, — Bercsényi keservei“ s a régi „Rákóczy nóta.“ Utóbbiból — egy század múltával — a világhírű „Rákóczy-induló“ keletkezett. Hogy ki szerzette eredetileg e dalt, azt biztosan nem határozhatjuk meg. Legvalószínűbb, hogy e dalban a népköltészet jajdult föl névtelenül, teremtvén szövegéhez vagy eredeti dallamot vagy alkalmazván azt valamely elterjedt közkedveltségű dallamra. Kövály László, „Erdély régiségei“ cz. művében a zsidói csatáról írván, ezeket mondja: „A mint a csata veszve

volt, egy ismeretlen lovag bujdosása közben fájdalmának hangokat adott, egy dallam született ajkain, mit egyszerre felkapának: e dal a magyar marseillaise, a Rákóczy-nótája volt.“ Fáy István gróf „Magyar Zene Gyöngyei“ 4-ik füzeté előszavában ezeket mondja: „E nótát Barna Miska Rákóczy udvari czigánya szerzette, arra ő maga unokáját Czinka Pannát betanította, Czinka Panna után Vacek kanonok hangjegyre tette.“ Sokan e nóta szerzését magának Rákóczy-nak tulajdonítják. Rákóczy maga is zeneértő s zenekedvelő volt, a fuvolát kitérően játszá. Neki — valamint mostoha atyjának Thökölynek — s általában minden nevezetesebb kurucz vezérnek, saját udvari és tábori zenészei voltak. Ilyen volt többek között Barna Mihály. Volt Rákóczy-nak egy híres tábori énekes nője is: Lozsárdi Zsuzsána, a ki a daliákat riadó csatadalaival buzdítá az ütközetre — csendes estéken, lobogó tábortüzek mellett. A „Rákóczy-nótát“ hajdan leginkább a tárogatón játszották. E hangszer nagyon emlékeztetett az emberi hangra s valamint ez, úgy tudott sírni, lelkesíteni és jajgatni. A szabadabban lélekző nemzet — ez ősi hangszerből — a szabadság elveszett bajnokainak lelkesítő szózatát vélte hallani. Kecskeméten egy zenész azon időben tárogatón elfújta a Rákóczyt, a nép oly lelkesedésbe tört ki, hogy az őt elnyomó német dragonyosok közül 40-et megölt, s az egész századot kiverte dorongokkal és vasvillákkal a városból. Ez okból aztán a tárogató kiirtandónak nyilvánított, nagy büntetést szabtak az

oly hangszerészre, a ki tárogatót mert készíteni, a meglevőket pedig felkutatták és elégették.

A nemzeti dalnokok letűnésével a nép nemesak a történeti énekek és nemzeties dalok szerepét vette át, hanem a hangszereket is. Így vette át pl. a kobozt. A XVII. század elején e hangszert, mint azt Csombor Márton úti vázlatában (megjelent Kassán 1620-ban) írja: „az gyermekek is pengetik.”

A magyar zenére a XVII. és XVIII. században nehéz idők jártak. Magyar királyi udvari élet ez időben már nem volt, főuraink legnagyobbbrészt Bécsben tartózkodtak, a köznemesség pedig harczzal volt elfoglalva. Zenénk teljesen a nép s a cigányok kezelésére hagyatott. A régi hangulat egészen megváltozott, a dicsőség elhunytá után az elhagyottság korszaka következett. A mit e korszak teremtett az legnagyobbbrészt mind csupa kesergő, kifakadó dal. A magyar népköltészet a maga ős erejével jajdult fel.

A hazánkba özönlött nép különben sem értette e hangokat, és ellenséges indulatában inkább elnyomta semhogý táplálta volna azokat. Már a mohácsi ütközet után vert nálunk tanyát a török s német egyaránt, s különösen utóbbi ránk is tukmálta: tudományát, művészetét, szokásait szellemét. Az ezenkori dalainkat elemezve, meg is találhatjuk: úgy a német mint a török zene sőt még igen nagy mértékben az olasz zene nyomait is.

Zenénkre a XVII. században az olasz, a XVIII. században pedig a német zene gyakorolt nagyobb hatást.

Az olasz zene a XVII. században egész Európában — Szibériától kezdve a Spanyol félszigetig — el volt terjedve. E században, a szó szoros értelmében, egész Európa az olasz zene rabja volt. Behatása alatt dalaink ömledezőbbek, bájosabbak lettek ugyan, de rhythmikai, hangkötési s egyéb eredeti sajátságait mindinkább veszteni kezdték.

Még nagyobb hatást gyakorolt zenénkire a XVIII. században a német zene. Az itt ott felállított német zenekékből tömegesen fódultak a német zenészek a világ minden tartománya felé, — s így hozzánk is. E művészek aztán nagymestereik műveit szentirásként tukmálták mindenkire, melyet aztán a közönség akarva nem akarva el is fogadott. S mint ezelőtt pl. minden templomban Palestrina miséin emelkedtek a mindei színe elé: úgy most az ájtatoskodók csak a német nagy zeneszerzők szerzeményeit tartották felmagasztosítónak — utánozandónak. A XVIII. századbeli magyar zeneszerzők legnagyobb részt mind a német zene befolyása alatt állottak, mindazt utánozták. Lavotta, Csermák s kortársai mind német tanokkal voltak saturálva; műveikben német zamatú, származású ezifrázatok, ingredientia stb. egész halmaza található. Az azon időnek műtermékei n: tisztaság, szabatosság, kerekesség, de egyszersmind feszes magatartás, hideg udvariasság, egyöntetű frázisok észlelhetők.

A XVII. században a régi iskolai mysteriumi drámák mindinkább zenei jelleget kezdtek felvenni és

ezekkel megismerkedvén a jezsuita-rend, tanulmányozás végett külföldre küldött tagjai, általuk az előadásoknak egy egész új neme honosult meg hazánk középiskoláiban. Ezek voltak a pásztorjátékok, eredetileg „pastorelles comoedia“ című zenésített darabok. A század közepén már általánosan divatozott nálunk is az éneket és zenét bekeretezni a darabba. Már karokra osztva találjuk a zenekart 1682-ben Eperjesen; és pedig Musae lugentes (gyászoló muzsák) s „Musae gaudentes“ (örvendező muzsákra) ugyan e darabban az örvendő gyermekek kara, s a gyászoló férfiak kara lépett fel mint mellékszemélyzet. Az ének igen sok esetben nem volt zerves összefüggésben az előadás szövegével, vagy háttérét képezte csak. A zene ismert hatásának érvényesítésén kívül alkalmazták az előadást rendezők a végből, hogy benné részt vehettek nagy tömegben azok, kiknek nem jutott szólószerep, avagy kik abban fellépni alkalmasak nem voltak. Különösen divatozott az énekkar, mely nagy tömegben állíttatott ki a fiatal tanulókból. Hét zenekarra voltak pl. 1756-ban Egerben osztva. Két karból állott itt a nymphák sora, 1 karból az ottoman furia had, 1 karból a nobilisek, s 1-1 karból a matrónák, nemesség és fegyveresek. Ez énekes játékok különböző ünnepélyek, mint pl. főispán beiktatása stb. alkalmával adattak elő. A többi közt 1740-ben énekesjáték rendeztetett a nagyvárad püspök tiszteletére. Ugyancsak ott 1769-ben „Isaak a megváltó képe“ című énekes darabot hozta színi a fiatalság. Ábrám, Isaak Sára, Gaminam,

Angyal stb. bírtak benne önálló énekes szerepet. Kart képezett a pásztorok és szolgák csoportozata. A zenekíséretet a püspöki zenekar képezte. Ugyancsak annak vezetője tanította be az ének részleteket. Ez énekes darabok rendes szövege a latin vagy német volt. A pásztorjátékok nem ritkán olaszul adattak elő. Francia nyelven tartott előadásról is bírnak adatokat, ez esetben a női zárdának növendékei és a francia nyelven társalgó udvar iránt való figyelemből adják elő az előírt szöveget e nyelven. A XVIII. század vége felé már itt ott a magyar nyelvet is használják, sőt — honi tárgyból merített s a magyar népeletből válogatott jeleneteket is hoznak színre.

Az első színházat hazánkban gróf Eszterházy építette Eszterházán. Színész s énekeseiül a legjobb német és olasz színtársulatok hívtak meg s nem ritkán oly előadást tartottak a művészek, minővel a bécsi színházak sem vetélkedhettek. 1602-ben és 1634-ben e színházban fordultak meg az első angol színészek s énekesek. 1757-ben a gróf Károlyi család építtetett egy családi színházat Megyeren; 1769-ben gr. Ráday Péczelen, 1788-ban gr. Battyányi Rohonczen is nyitott színházat. 1785-ben meg Kumpf igazgatása alatt az Erdődy-féle operaszínház Pozsonyban, mely a XVIII. században hazánkban a legnevezetesebb operaszínház volt. E színházban adatott elő az első magyar opera: Hesztrényi Áron „Mátyás király“ című műve.

Mária Terézia 1740-ik évben való koronáztatása

alkalmával Pozsonyban is épült színház, melyben aztán az országgyűlés tartama alatt hetenként kétszer olasz opera, kétszer pedig német színmű adatott elő. Az olaszok a többi között különösen nagy hatással adták elő: Metastasciótól: „Artaxerxest“ és „Sándor Indiában“ címűeket. Az ország többi részeiben is mind gyakrabban fordultak meg jól képzett szín- és opera társulatok; 1780-tól kezdve már a pesti színház kezd jelentősebb szerepet játszani, különösen mióta a helytartó-tanács, udvari kamara, országgyűlés és egyetem Bulára, illetőleg Pestre telepítettetett által. Pesten a színtársulat élelmes igazgatója az énekes játékokban olykor-olykor több magyarra fordított dalt énekeltetett. Egy ilyen előadásban résztvett egy ízben Horváth Bertalan, ki a „Hadi s más nevezetes Tört. Tárában“ így ír: „Nem rosszul hangzott a magyar dal a német ajkról, hát mi nemű kedvességet fogna annak a magyar előadó szerezni.“ Ez óhajlás már 1792-ben teljesült, a mennyiben ekkor kezdte működését a pesti „Nemzeti Magyar Játzó Színi-Társaság“

A XVIII. században több magyar főurnak volt tulajdon „Udvari Hangász Kara“. Híresebbek: Batthyányi cardinális zenekara (1775-től — 88-ig); Grassalkovich hercege Pozsonyban (1781—1796); Eszterházy hercege Kis-Mártonban v. Eszterházán (1730—1790); gr. Széchényi Ferenczé Kis-Czenken (1778—1784); gr. Eszterházy Miklóse Tatán; Végh uraságé Vereben (Fehér megyében); s az esztergomi káptalané. E zenekaroknál

legnagyobb részét csupa idegen zeneművész működött. Így pl. Eszterházy hg. 30 tagból álló zenekarának zenészei mind osztrákok voltak. E zenekarnál volt alkalmazva Haydn József. Ő 20 évet töltött a hercegi udvarban s ezen idő alatt teremté legszebb műveit; számtalan négyeseit, indulóit, miséit, symphoniáit, stb. Jelesebb külföldi zenészek ezen kívül: Battyányi hg.-nél: Röck Ignác és Antal vadáskürtösök (németek). Francz Károly baritonista (cseh). Hammer Ferencz hegedűs (bajor), Schlesinger Márk hegedűvirtuoz (német). Grassalkovits gh.-nél Druzeschetzky György zeneszerző (austriai), Gehring János énekes (német), Griszbacher klarinetművész (austriai), Krommer Ferencz hegedűművész (morva), Manka hegedűs (austriai) stb. stb.

Számos külföldi vándorló művész is volt e században hazánkban, ilyen pl. Anderle Ferencz kitűnő hegedűművész. E virtuoz egy ideig Podiebrádon cseh országban serfőző volt. Hangszeréhez való szeretete annyira ragadá, — hogy 1762-ben, egy reggel, minden búcsúvétel nélkül, hegedűjével — otthon hagyva feleségét s gyermekeit, — világba ment. Előbb Lengyelországba, majd pedig Magyarországra vándorolt, a hol aztán éveken át itt-ott főurainknál működött.

A XVII. században jelesebb zenészeink közül említendők: Bockshorn Samu (szül. 1629) híres zeneszerző volt a maga idejében. Egy ideig a pozsonyi szt. Háromság templom karnagya volt. Kusser János Zsigmond pozsonyi születésű európai hírfi zenész. Gassitzius

György (szül. 1652). Tanult Boroszlóban, Vittenbergán. Konvalynka Pál zeneszerző Parschitz Dániel körműzbányai rector, tudós s gyakorlott zeneművész. Ranel András soproni organista. Művei közül említendő: „Idvező muzsika II-ik Ferdinand bejövetelére Sopronba.“ ba“. Balduin Dorottya Zsófia énekes és lantosné, Serpilius János soproni polgármester felesége. Plintovitz Ádám superintendens. Schnaczinger János a magyar főurak udvaraiban élt. stb.

A XVIII. században jelesebb hazai zenészek közül említendők: Heszterényi Áron, a magyar zenebölcsestet megalapítója. Született Budán. Tanulmányait Bécsben és Párizsban végezte. Sokat tapasztalt, világlátott ember volt, ki az azonkori legjelesebb európai művészeketszemélyesenismerte. Kitűnő zongora, orgona, hegedű és fuvola játszó volt, e mellett igen sokat foglalkozott elméletileg a keleti zenével, különösen a magyar zenével. A magyar zenéről írt s mintegy 400 iv terjedelmű kézirata jelenleg birtokomban van. Műveiről s működéséről lásd: „Hesztrényi Áron, az első magyar zenebölcész életrajza s philosophiai rendszere“ című művemet.

Verseghi Ferencz szül. 1757. ápr. 3-án Tisza-Szolnokon. Tanulmányait Budán és Egerben végezte s az 1778 év márcz. hónapban a pálosok rendjébe vétetett fel. Mint tábori pap 1788-ik török háborúban vett részt. 1794-ben mint a Martinovits-féle összeesküvés részese, perbe fogatott és halálra ítéltetett, mely

ítélet kegyelem útján fogságra változtatott. 1804-ben visszanyerte szabadságát, és a nádori család magyar nyelvtanára lett. Meghalt Budán 1822 decz. 15-én. Ő a zenével igen nagy előszeretettel foglalkozott, igen jó hegedűs, hárfás és énekes volt, s ő adta ki a legelső magyar énekeket rendes formában zongorakíséret mellett. Művei közül említendők: Tizenkét magyar Énekek“ 1787. „Hat magy. Énekek“ 1791. „Magyar Hárfás Énekei“, Fortepianora, Búcsúzás. A zenéről továbbá több értekezést írt pl. „Rövid értekezés a Musikáról“, VI énekkel. Betsben 1791. „Én az olyan musikabéli darabot — mondja e munkában — mely taktus nélkül szütkölködik, a minők a mi falusi népünknek akár egyházi, akár világi dudolásai, és azok a szinfóniák vagy inkább diszfóniák, melyek a mi Tzigányaink oly nyomorulttul le — majmozni szoktak — — mindezeket semmihez jobban nem hasonlíthatom, mint egy Kotyogósnak járásához, — a ki minden rend nélkül ide s tova tántorog; kivéven, hogy minden második vagy harmadik lépés után caesura helyett megbotlik s megáll; ezután pedig minden negyedik vagy hatodik lépés után, a falhoz ütvén magát kadencziát csinál“ (10 lap.) „A musikának egész kötelessége abból áll, hogy az emberben az érzék az indulatot erőre hozza és hosszabb ideig fenntartsa. (4 lap.) Jelesebb zeneművészeink közül itt még említendők: Gáti István, Bolla Márton, Steffán, Fux, Molenda, Höck Károly, stb. Bolla Márton „Éneki szerzemény muzsikáho

alkalmaztatva“ című műve Kolozsváron 1791-ben jelent meg. Steffán művei közt megemlítjük. „Laura“, „A szabadság“ 1791. Több magyar zeneművész — ki e században is működött — a következő fejezetben található.

A mi az egyházi zene művelését illeti, úgy ez a XVI. és XVII. században fénykorát élte. Mária, Magyarország királynéja s II. Lajos neje, úgyszintén Bethlen Gábor erdélyi fejedelem magok is foglalkoztak egyházi énekköltéssel. A XVIII. században már hanyatlani kezdett az egyházi ének, — mely e tekintetben nem sokat mutat fel. Egyedül a helvét hitvallásúaknál tűnik fel még egyszer a vallásos ének teljes fényében, Ráday Pál II. Rákóczy Ferencz titkára által, kinek „Lelki hódolat“ című énekes könyvéhez ragasztott énekei, a régebbi hymnologiákat sok tekintetben felülmúlják. A róm.-kath. egyházi énekkönyvek közül említendők: Battyányi „Hymnarium“ hangjegyekkel (egy példány található a gyulafehérvári könyvtárban). Peer Codex (nemzeti múzeumban) Keszthelyi Codex, Gyöngyösi Codex (mindkettő az akadémiában). Öreg graduale (Gyulafehérvár 1636). Cantus catholici 1651. (Kisdi egri püspök költségén.) Cantus catholici (Szelepcsényi). Kajoni cantionale catholicum (Csik 1676. és 1719.) Kajoni a székelyek közt élt, kezdetben orgonacsináló volt, s kántora a mikházi minorita szerzetnek, később pedig ennek főnöke. Ezek olvashatók róla az „Organo missale“ cz. m. ezimlapján, mely codex 1667-ben íratott s jelenleg a csik-

somlyói sz. ferencziek sajátja. Továbbá: Illyés István „Zsol-tári énekek“ (Nagyszombat 1693). Náray György „Lyra coelestis“ (Nagyszombat 1695). Illyés András „Jóra intő énekek“ 1702. Mindeme énekes könyvekben legnagyobbbrészt kétfélekép látjuk képviselve nemzeti-ségünket: vannak latin s magyar szövegű dallamok, melyek tisztán, észlelhetőleg tartották meg rhythmu-sainkat, s vannak olyanok, melyek nélkülözik a magyar rhythmust, de legalább előadás szempontjából mint magyar forditmányok nemzeties színt öltöttek.

Az egyházi énekről, a deákok énekéről s a kántorokról igen érdekes adatok találhatók: Katona István „Gradual“ című művének előszavában. „Az mi deákinak — mondja többi között — penig ha többet nem is, de annyit szükségképpen kívántaték az muzsikához érteniek, hogy az kótákból avagy clá-visokból az lineákhoz képest, ottan megtudhatnák magoktól is akármely psalmusnak prózának, antíphoná-nak és egyéb czeremóniáknak nótájokat, hogy így az mondásban mind egy húron pendülne az szavok, s ne húznák vonnák ide s tova, az mint szokták. De az olaszok buzgóságához, s az németek bőjtíhez bár oda adjuk az magyarok muzsikáját is. Mely egyrészent az kántoroknak ha nem tudatlanságoktól is, de rest-ségektől vagyon, hogy a templomon kívül, az scholá-ban, az deákságot és az gyermekséget az éneklésben nem gyakorolják, és az nótákra nem tanítják, hanem az chorusban csak néki kezdik, s azonban az deákság

utánok zendülvén, ha magok jól tudnák is, az szájokból kivonszszak, mely miatt gyakorta igen dísztelen, és az hallgatók előtt kedvetlen éneklést tésznek. Erre nézve avagy el kellene inkább az kótás énekeket hagyni, s csak egy tónusban járó köznótájukkal élni (mert ugyan is, hogy én tudjam, azokkal a magyarokon kívül, több evangélikus keresztyének az önmön nyelveken sem élnek) avagy az kántorok felől kellene nagyobb gondviselésnek lenne: de mit mondjak? ha oly ízetlen, akaratos emberek vagynak közöttök, hogy nem ér az emberséges ember véget vélek, hanem ottan szemben szöknek vele, ha szólni ked nékiek. Az ki nem olyan, ne vegye jámbor magára.“ E „Gradual“ tartalma: az isteni tisztelet alkalmával használt énekek: bevezetésül egy az ének s muzsikáról írt értekezés van hozzácsatolva. Katona István, szül. 1589-ben Gelejen. Hét éves korában a tatárok által elraboltatván, Szolnokon pénzért eladatott. Anyja reá találván, visszaváltotta s iskoláztatá a szántói, újhelyi, gönczi iskolákban, végre a pataki iskolákat látogatta. Heidelbergben fejezte be tanulmányait. 1621-ben pappá lett, 1633-ban pedig püspökké.

A művészien kezelt egyházi zenénkről igen kevés adataink vannak. Az esztergomi, kalocsai, egri s más székesegyházban valószínűleg Palestrina, Allegri stb. művein kívül, eredeti magyar zeneszerzőktől is adtak elő ilynemű műveket. E művek azouban, mint-hogy nem jöhettek sajtó alá, végkép elvesztek. A

XVIII. század első évtizedéig e tekintetben csakis Eszterházy Pál hg. „Harmonia Caelestis“ cz. munkát bírjuk. E mű 1711-ben jelent meg, s 55 részint eredeti, részint már ismert latin szövegre írott alkalmi éneket tartalmaz, egy vagy több szólamra, melyek közé olykor karok is vegyülnek. Kíséretül különböző hangszereket s számozott orgona baszust használ.

Lássuk most jelesebb s nevesebb cigány zenészeinket, kik a magyar zenével nagy sikereket arattak. Megjegyezzük különben itt, hogy zenénkre nézve e zenészek csak annyiból bírnak érdemmel, a memyiben a lant-korszak s a nemzeti ujja ébredésünk korszaka közti idő alatt ők voltak azok, kiket a magyarok zenei letéteményeseiké tettek — egyéb zenei elemek hiányában.

4. A magyar zene a cigány művészek kezelésében.

Hogy mikor telepedtek le hazánkban a cigányok, azt biztosan nem határozhatjuk meg. Bárdossy és Enessei szerint II. Endre, Tomka-Szászky szerint Kún László, Peschel és Hunfalvi szerint pedig Nagy Lajos király uralkodása alatt jelentek meg itt először. Liszt F. szerint 1219-ben jöttek hazánkba. László király alatt 1272—1790. azt vesszük észre — mondja Liszt — hogy számuk tetemesen felszaporodott. Az első irók, kik velük foglalkoznak, mint csavargó életet folytató, itt-ott magukat a kovács mesterségre adott, de főleg kitünő zenészekül elhírhedt egyéneket írják le őket. Mielőtt hazánkba jöttek, ha többet nem, legalább a görög és oláh népzenet már okvetlen ismerték. Itt ismerkedtek meg aztán a magyar zenével s kezdtek vele foglalkozni. A cigány zenei tehetsége minden országban az illető nép zenéjének szolgálatába szegődik, a mellett — mint azt mai nap is tapasztalhatjuk — mindazokat az idegen ének és táncz dal-

lamokat is játsza, melyeket a divat meghonosít. A XV-ik században Thurzó Imrénél Tokaj s későbbben Bikenden tartott ünnepélyeknél művészetők már általános bámulatot gerjesztett. Hírnevők még nőt az 1525-ki rákosi és hatvani országgyűléseken. Hogy akkori időben a királyi udvarban is játszottak, erről egy II. Lajos király 1525-ből fenmaradt számadási naplója tanuskodik, mely szerint a cziterázó cigányok egyizben 4, másizben pedig 3 forintot kaptak. Tinody egy Kármán Demeter nevű cigányt említ, kit 1550. körül Ulejmán bég nagyban pártfogolt. E cigány művész oly kitünő volt, hogy senki sem mérközhedett vele. 1599-ben, midőn Mihály oláh vajda Károlyfehérvárba bevonult, 10 cigány ment a vajda előtt s diadal-riadót játszott. Úgy látszik — mondja Mátray — hogy cigány zenészeink azon időben és még később is, seregeink vezéreit a csatába is elkísérték.

A XVIII-ik század volt a cigány zenészek nagy korszaka — mondja Liszt F. — s főképviseleők még életükben hízelgésekkel lettek körülvéve, melyek semmiben sem álltak azon szenvedélyes hódolatok mögött, mikkel korunkban pl. akár egy Paganini vagy Rubini tiszteltetett meg. E korszak egyik leghíresebb coryphacusa Barna Mihály volt, ki mint virtuóz Csáky bibornok kíséretében tartózkodott, ki életnagyságú képét elkészítteté ezen felirattal: „A magyar Orpheus“. Ez egy a wartburgi ünnepélyhez hasonló zeneverseny folytán történt, melyre tizenketten, az azonkori legjobb

művészek közül voltak meghíva, hogy Barnától a diadal pálmáját elragadják, vagy legalább azt neki kétségessé tegyék. Ők mindannyian többé kevésbé nagy urak kíséretéhez tartoztak, kik büszkék voltak arra, hogy e tekintetben csak oly jól vannak ellátva mint a bibornok. De Barna nem győzeté le magát sőt ellenkezőleg még tetemesen növelé hírnevét. Erre Csáki bibornok Barnát egy jeles festőművész által lefestettette. E kép azután kastélya egyik termében (Radkanban, Szepesmegyében) lett felfügeszte, hol még most is látható.

A mult század egyik legkiválóbb cigány zenésze: Czinka Panna volt. Ő még nagyon fiatal korában kezdett igen jelesen e hangszeren játszani, s 14 éves korában egy cigányhoz ment férjhez, ki úgy mint két testvére, hasonlólag zenész volt, mi azonnal képesíté őt, hogy egy kis zenekart állítson össze, mely aztán csakhamar igen nagy hírnévre tett szert. Eleinte ezekből állt Czinka Panna bandája. Később férjével, négy legidősebb fiával s egyik leányával szokott uraságánál ebéd alatt játszani. Czinka Panna kissé ferde testalkattal bírt, de igen kellemes arccal, s úgy rendes viselete, tisztasága és csinosága, mint telepedési hajlama által tünt ki, mely nagyobb volt, mint nemzeténél közönségesen található. Gömöri születésű volt, Lángi Mihály földesura taníttatta. Férjhez menetele után földesura egy lakást építtetett számára, a Sajó partján, hol aztán letelepedett. Halálát

általánosan gyászolták; művészi tehetségeit s női erényeit számtalan latin s magyar versben megénekelték. E költemények nagyrésze napjainkig is fennmaradt. Valószínű, hogy ez időben a fent említett művészek egyszersmind szerzők is voltak, mert éppen előadásuk stíljéhez megkivántató leleményességük a rögtönzött hangcifrázatokban föltételezés és ébresztés ezen kettős adományt. A hangjegyírásban való járatlanságuk — nagyon természetesen — nem engedé, hogy műveiket megőrizzék, s mi, nem is birunk ezen — a keltett lelkesedés után ítélve — becses termékekről semmiféle hiteles kiadványt vagy akár másolatot. Czinka Panna után — a jelesebb czigány művészek közül: a két szathmári Hiripi és Sugár, továbbá Baczur s Galantár-t említhetjük meg.

Nagyhirű zenekarával, mesés diadalokat aratott: Bihari János. Még jól emlékszünk arra — mondja Liszt Ferencz — midőn ezen virtuózt láttuk és hallottuk. Férfias árca fájának minden megkülönböztető vonásait magán hordta. Tanuskodhatunk mellette — mondja tovább — hogy mily hatalmas varázst gyakorolt, ha hegedűjét kezébe vette s órákig, — mintha feledné hogy az idő múlik, — hangzuhatagokat esalt ki belőle, melyek majd vad eséssel zúgtak tova, majd lágyan csergedeztek. Már nem voltunk egészen gyermekek, midőn őt 1822-ben játszani hallottuk. Játékát soha sem felejtjük el, — mindig nagy emlékezetben tartjuk. Visszaemlékezve arra, a mit akkor hallottunk,

nem egyszer gondoltunk később reá, hogy azon titkos szer hatása, melyet a középkor alchimistái az ő rejtett műhelyeikben készítettek s melynek gyógyerejű nedve állítólag új életképességet öntött az erekbe, erővel, férfiasággal, vitézséggel, büszkeséggel, sérthetetlenséggel s elenyészhetetlenséggel áldott meg: hasonló hatást idézhetett elő azt élvezőben, mint a melyet mi azon perezen tapasztaltunk. Mint egy szeszüzes essentia csepjei, úgy hatottak ezen varázshegedű hangjai füleinkre. Ha emlékezetünk agyagból, s annak minden hangjegye gyémánt-tűből lett volna, nem állhatott volna meg abban szilárdabbul. Bihari a cigány művészet hírnevét a legmagasabb tetőpontra vitte. A magyar arisztokraczia már régóta oltalmazá azt s lelkesedett rajta, — mondja tovább, — de ez időtől fogva a cigány zenész mintegy kiegészítő része lett a nemzeti képviselőnek; bizonyos tekintetben a pozsonyi országgyűlés hivatalos szertartásaihoz tartozott; szerepelt koronázásnál, bálokon stb. 1829 és 1830-ik években Bihari Bécsben volt. Az udvar itt több ízben meghívta az általa vezérelt bandát; játszott ott több ünnepélyen, valamint néhány idegen követ, többek közt az angol követ estélyein is. A hangversenyek, miket különféle színházakban adott, nagy tetszésben részesültek s igen látogatottak voltak. Sőt beszélnek, hogy a közbámulat által elragadott császár hajlandó volt Biharit egészen rendkívüli kedvezményekben részesíteni. Midőn egy este azt kérde tőle:

mit óhajta souverain kegyétől? — — Bilhari egész bandája számára nemességet kívánt. Ez igazi nagylelkű bőkezűség volt övéi iránt — mondja Liszt — a paríanak edzett büszkesége, ki feltételeket szab a nyomoráról való lemondásért, vagy pedig elmes menekvésimód, hogy egy függetlenségének alkalmatlan jótétemény elől kitérjen.

Bihari János 1769-ben Nagy-Abonyban (Pozsonymegyében) született. Atyja is mint jó hegedűs volt ismeretes. Tizenöt éves korában társai már primásrangra emelték. — 1787-ben Banyak Évát vette el nőül, ki 15 éves s egy igen híres szerdahelyi czimbalmos leánya volt. 1802-ben Bakos Ferencz czimbalmossal Pestre ment, s itt rövid idő alatt nagy hírt vívott ki magának. Bandájába fogadott aztán több jeles zenészt, így pl. Bakos Laczit és Józsefet, Ficsurt a jeles brügóst — ki Újvári név alatt is volt ismeretes, Mungyi Imrét, Sárközi Jánost stb. Zenebandája többnyire csak négy hegedű virtuózból s egy czimbalmosból volt összeállítva.

Bihari — mondja Mátray — Pesten csakhamar feltalálta ritka tehetségének tökéletesítésére és kifejtésére szükséges viszonyokat. Teljes erejéből fel is használta azokat s rövid idő alatt a hegedűművészet legismertebb legünnepeltebb s legnépszerűbb hőse lett. Ugy tisztelték őt, mint az összes nemzeti zenészek királyát s csakhamar nem volt hangverseny, lakodalom vagy bármely nyilvános vagy magán ünne-

pély, — melyen Bihari ne lett volna jelen. Budán a nádor udvarában igen sokat játszott. Virágzási korában — mint azt már említettük — Bécsbe is ment, hol csapatját gyakran az udvari szertartásokhoz is meghívták. A bécsi congressus alatt majdnem egy esztendőig tartózkodott ott, s azon tiszteletben részesült, hogy Európa összes koronás fejei előtt játszhatott.

Bihari hatalmas hegedűjátékáról fogalmat adhat az a jelenet, midőn egy 1815. június 1-én tartott táncmulatság alkalmával, melyet Alexandra Paulowna (József nádor hitvese): Katharina Paulowna tiszteletére rendezett a Margitszigeten. Itt oly elragadó hévvel játszott, hogy a tánczolók bámulatukban megfeledkeztek a tánczról. Egy negyed századon át egyik diadalt a másik után aratta. Meglátogatta Magyarország majd minden nagyobb városát. 1824. nov. 29-től decz. 4-ig Egerben volt. Midőn e várost elhagyta, — Gyöngyös és Hatvan között — végzetes csapás érte, kocsija feldőlt, s balkaresontjai megrepedtek. Az innen eredő bajt semmi orvoslás nem tudta többé teljesen elenyésztetni. Daczára Stáhlly György híres pesti orvos gondos ápolásának, karja folyton dagadt maradt, s Bihari rögtön megfosztva látta magát életfentartási eszközeitől, melyek ekkorig kényelmes élethez, majdnem fényűzéshez szoktatták. Minthogy már csak mellékrészeket játszhatott a zenekarban, ezért átadá emek vezetését Sárközy Jánosnak, s azon ovatio után melyben 1825-ben a pozsonyi országgyűlésen részesítettett, nem jelent meg többé a nyivánosság előtt

Mély szomorúságba esett aztán ezen szerencsétlenség felett, mely őt tehetetlenségbe kényszeríté. Minthogy lassankint zenekarának legjobb erői elhagyták — — nemsokára annyira süllyedt, hogy a visszamaradtakkal csak igen szűken volt képes mindennapi kenyerét megkeresni. Az inség ezen idején, mondja tovább Mátray — véletlenül a „Zrinyi“-ben néhány gazdag nemest talált, kik őt virágzó korában is ismerték. E nemesek, — miután látták azon fáradságot, melylyel Bihari néhány darabot alig alig tudott eljátszani — meghatottságukban, megbénult balkarját egészen beborították nagyértékű bankjegyekkel.

Mint minden valódi művész, diadalai korában gondatlanabb s bőkezűbb volt, mintsem, hogy takarékoságra gondolna. Midőn aztán kor és elgyöngülés egyszerre jelentkezett, kénytelen volt arany és gyémánt gyűrűit, pompás pipáit, egyet a másik után eladni. Csak hegedűjétől nem akart megválni, még akkor sem, midőn már alig tudott rajta játszani. Szenvedéseinek — melyek napról napra elviselhetetlenebbek voltak rája nézve — 1827. ápr. 26-án a halál vetett végett. Néhány magyar nemes költségén a Fereencvárosi régi temetőben temettetett el. Egyetlen fia, ki 1791-ben Bönyön született, tehetséges hegedűs volt s atyja bandájában működött.

Bihari — mondja Mátrai — főleg azon virtuozitás által tűnt ki, mellyel nemzeti zenénket előadá; ő ezt szabadon magyarázá, s mindannyiszor újra rögtönözni

látszott azt. Játékát, bárha az tele volt azon vad lévvvel, mely nélkül magyar hallgatóságot nem lehet elragadni, nem halmozá el dagályos czifrázatokkal, s némely dal-
lamot egész egyszerűen játszott, de oly kifejezéssel, mely minden szívet megragadott. A friss magyarokat hatalmas, részegítő tűzzel adá elő, a lassúkat mély bánatos hangulattal, mely még a szakzenészekre is mély benyomást tett, kik pedig azt csak a hangjegy álláspontjából ítélik meg. Bihari nagy mértékben bírta a látszólag idegen és összeférhetlen elemek gyors eltulajdonítása és átalakításának — a cigányokkal született adományát. Minden themának, melyet előadott, oly hangoztatást adott, mely annak természetét az ő érzelme szerint változtatta. és egészen sajátos módon vevé annak rhythmusát. Sohasem tanulta a hangjegyeket, de valamely motivum egyszeri hallása elég volt neki, hogy azt rögtön és pedig az éppen jelölt módon előadja. Ha egy az övével váltakozó zenekar a táncmulatság alkalmával francziát vagy németet játszott, mihelyt az elhallgatott, tüstént új erővel vevé ő azt fel. A rendes táncmulatságoknál, melyek akkoriban a hétválasztó fejedelmhez címzett házban tartattak, rendszeren éjfél után kezdett játszani. Kezdetül egy nemét a hangversenynek rendezé, mely közönségesen komoly, szomorú jellemű darabokat tartalmazott, míg alatt senki sem tánczolt. A második, élénkebb rész alatt néhány pár mozogni kezdett a teremben, mire aztán rákezdé a kalamajkát, később a négyeseket, ecossaise-eket, menuettekét, melyeket

ritka tűzzel tánczoltak. Biharyt mint szerzőt nem íté-
hetjük meg. Gondolkozásra és sugallatainak följegyzé-
sére sem ideje sem türelme nem volt. Hogy az utóvilág-
nak fentartassanak, tudtán kívül kellett volna azokat
gyorsíró által följegyeztetni, mert sok tehetség elveszti
az önkényszerűség kecsét pusztán azon gondolatra, hogy
pillanatnyi ötletei följegyeztetnek. Igen is kétségbevon-
ható, vajjon a neve alatt nyomtatott s elterjedt darabo-
kat valóban ő maga szerzette-e?

Szükségesnek tartjuk, hogy még e fejezetben
emlékezzünk meg két oly kitűnő zeneművészről, kik
a cigányok virtuozitását, művészetét utánozták. E két
művész Lavotta János és Csermák Antal. Lavotta J.
szül. 1764-ben Pusztá - Födémesen. Iskoláit Pozsony-
ban és Nagyszombaton végezte. Már 1782-ben hang-
versenyzett az ország nevezetesebb városaiban, 1787-
ben pedig európai körutat tett, s mindenütt nagy elis-
merésben részesült. 1792-ben a pesti színtársulat kar-
mestere lett, mely állásban azonban nem sokáig maradt.
A magyar műzene terén ő tette az első kísérletet, több
apróbb zeneképben eszményítván az 1809-iki utolsó
magyar nemesi insurrectió élményeit. Híres az általa
szerzett: „Aniska szerelme“ továbbá a „Cserebogár“ kez-
detű dal. Meghalt 1826-ban.

Csermák Antal nem volt tiszta magyar eredetű,
sokan morva, mások cseh eredetűnek, mondják. „Kez-
detben Bécsben adott leczkéket a hegedűn — mondja
Fáy István gróf — ezután Pestre ment, hol néhány

hónapig mint zenekar-igazgató működött. Itt hallá legelőször Lavottát. Bárha már ismeré a magyar zenét s szenvedélyesen szereté is azt, nem játszott még ezen ideig mást, mint classicus hegedű-hangversenydarabokat. Azonban egy nap, midőn őt Grassalkovits hg. gödöllői kastélyába hívá meg, Bihari ott játszott bandájával, Csermák hallgatja őt, könyekre fakad, nyakába borul a fiatal cigánynak, s mostantól fogva kizárólag a magyar zenének szenteli magát. Ettől fogva ünnepezve lőn a magyar nemesség minden palotájában s minden házában. Ezután néhány évet töltött a magyar Alföldön — pusztacon, a gulyások és kanászok között. Midőn ismét megjelent Pesten s Magyarország nagyobb városaiban: kápráztató hatást gyakorolt, mert elérte geniusának tetőpontját. Egyelőre nem látott esemény azonban végzetes fordulatot adott sorsának s életére a legszomorúbb befolyást gyakorolta. Eger városán keresztül menve, megismerkedett Roby földbirtokossal, s ezen véletlen találkozás folytán elment hozzá Iszéfre, hol 4 hónapot töltött. Ott beleszeretett egy fiatal leányba, ki állítólag igen szép volt. Némelyek állitják, hogy ez a főnemességhez tartozott, mások, hogy egyszerű paraszt leánya volt. Szerelme azonban nem lett viszonzva, — mi halálos csapás volt Csermákra. Sötét felleg borult lelkére, s a komor melabú napról-napra nőtt lelkében. Kedélye aztán mindinkább elborult s fokanként csendes örültségbe sülyedt. Mindamellett folyvást játszott és zeneműveket is szerzett. Ettől fogva aztán már nem tartózkodott sehol állandóan,

föl s alá tévedezett az országban, helységről helysére
 zarándokolt, rongyokba takarva, mezitláb, meredező
 szemekkel s kúszált hajjal. 1819-ben — mondja Fáy
 gróf — Edelinben voltam, Borsodmegyében, s több
 zenésszel együtt jelen voltam egy misén, melyet Dezsőfy
 Ferencz gr. adatott elő, ki maga is igen jól játszott az
 orgonán. Közepette az ünnepélynek rögtön belép egy
 rongyos ember, lángoló szemekkel és heves tagmoz-
 dulatokkal, neki rohan a zenekarnak, kitérgeti az első
 hegedűs kezéből a hangszert, melyen ez játszott; s igen
 nagy művészettel eljátsza az egész zenerészt. Midőn az
 ismeretlen idegen letévé a hangszert, melyet oly gyorsan
 ejtett hirtokába, kérdék tőle, vajjon ki ő? s ő büszkén
 felelé: Csermák! — Dezsőfy gr. aztán felöltözteté őt
 tisztességesebb ruhát adva neki. Ezután vonakodott újra
 játszani, állitván hogy a Szűz megtiltá neki. Aggodalmát
 csak tokaji borral lehetett lehűtteni. Miután néhány
 pohárral megivott, megragadá a hegedűt s játszott. Életé-
 nek utolsó napjaiban, egészen elhanyagolt állapotban
 megjelent Fáy gr. kastélyában. A gróf azonnal ráis-
 mert, inasa által haját rendezteté, hosszú körmeit levá-
 gatá, fürdőt rendelt, fejérműről, viselőruháról és láb-
 belről gondoskodott, és egy felügyelőt állított melléje,
 hogy kastélyából alattomban el ne távozzék. Másnap
 a gróf felkérte Csermákot, hogy írjon egy magyar lassú
 darabot. Csermák vonakodott, — mire egy mellette
 álló házi zenész ismervén Csermák gyenge oldalát, han-
 gosan felkiáltott: „tudom én, miért nem akar Csermák

úr componálni! azért — mivel nem tud. Erre a szerencsétlen művész azonnal papírt s tollat ragadván, mérgesen leült és nyilsebességgel egy lassú magyart irt, s azt a hegedűn oly lelkesedéssel játszotta el, hogy a gróf őt átkarolva megcsókolá. Csermák még az nap, minden felügyelet daczára eltűnt, eltűnt pedig örökre! mert kevés idő múlva teste egy kert melletti sövény-nél halva találtatott. Halálát sokan 1822-re, mások 1823-ra teszik. .

5. A magyar zene a XIX. század első három évtizedében.

Az önálló nemzeti kulturélet a XIX. század első tizedében még igen szórványosan jelentkezett. Zenénk ekkor még mindig a nép s a cigányok kezében volt. A barna népzeneész kivette a nép szájából a dalt, s részint egyénileg átalakította, részint pedig egyesek kiváltsagai szerint idomította. A különböző magyar nóták, népdalokból így keletkeztek aztán a hallgatók, toborzók, palotások stb. Midőn azonban divatba jöttek a kiválóbb cigány zenebandák, azok bejárták az egész országot, sőt külföldre is elnéztek, teleszívták magukat idegen ízléssel és elemekkel, s azokkal dörőre borítva elmételezték a magyar népdalok s zene jellegét. Ezek mellett hazánk, az idegen félnőveltségű zenészek s zenetanítók egész légióiával volt elárasztva, kiknek túlnyomó befolyása alatt állott a magyar zeneközönség. Sokan előítéletből, még többen azért becsülték többre az idegen — főleg a német — zenemestert, hogy gyermekeik ez úton a német nyelvet is eltanulják. Az idegen,

különösen a német nyelv ekkor — éppen úgy a magyar főúri mint a köznemes családoknál — még mindig nagyon divatozott. Mikor az úri familiákban szégyen volt magyarul beszélni, minő szégyen lett volna még énekelni, vagy spinetten játszani azokat a nótákat, a melyet a szolgáló danol a kutnál, vagy a betyár a csárdában.

A 20 és 30-as években már számos magyar dal jelent meg zongorakísérettel ellátva, ezek azonban a lehető legprimitívabb jelleget hordják magukon. A legtöbb közülük valódi koresmunka — férczemény. A mostani nemzedék mit sem tud már ezen magyar zenészeti kinövések s torzképek felől. Kezünkbe véve eme kiadványokat, bámuljuk a magyar zeneközönség azonkori műveltségi színvonalát! A jobb kiadványok közül a következőket említjük meg: Berner Á. „12 magyar nóta“ 1806. Fűsz János „A Tavasz“ 1813. Badaesonyi szüretelő ének“ 1816. Malovetzky J. „Dal a Klavirhoz“ 1824. Silberkorn J. „Győr várának elkelése,“ „Író dal“ 1824. Szilvasi J. „Tavasz-reggele“ 1824. Rothkrepf F. „Hangzatka“ 1824. „A magy. Dallos Fortepiano mellé alkalmazott énekei“. Fehschlager Á. „Magyar nemzeti dal“. „A királyunk éljen“, klavir kíséret mellett 1825. Rózsa-völgyi Márk „Nyisd meg ég fényes kapuidat“. Spech „Himfy énekei“. Tsukly M. „Bár a sors tőled messze zára“. Angyal Bandi „Bácskai magyar Klavirra“. Battka János „6 eredeti magy. Tánczok“. Faller

„Egyetemi hallgatók nótája“ 1829. Hegedűs Zs. „Korona örökösnek koronázása alkalmával“ 1830. Tömösvári Rácz Mihály „Nemzeti Tánczok.“ Mohaupt A. „Magy. tánczok Lavottától, Csermák s Biharitól“ Fortepianóra. 4 füzet. Kisfaludy Sándor „2 lassú magyar“. Késmárky „Magy. nóták Fortepianóra“. Hunyadi János „Három magyar“. Hérfurt „10 legújabb eredeti tánczok“. Fáy László „Kinizsi nótája“. Drechsler J. „6 magy. táncz Klavirra“. Ruzicska J. „Magy. nóták. Veszprém vármegyéből Fortepianóra“, Sárközy K. „10 legújabb eredeti magyar Tánczok“. Steininger „Friss magyarok“. Stocker „10 legújabb ered. magy. táncz.“ Tomajk, „Emlékeztetés Pozsonyra! Magy. nemz. tánczokban Fortepianóra.“

E század első évtizedeiben léptek fel első jeles magyar ajkú zeneitanítóink, kik azonkívül, hogy magyar nyelven tanítottak, magyar elméleti s gyakorlati tankönyveket dolgoztak, — s kiknek érdemei közé tartozik, hogy a zenei műnyelv megalkotását megkísérelték, — egyébként pedig értelmes írók, jóllehet előadásuk, a nehéz kezdettel járó küzdelmet eláruló. Ilyen volt pl. Gáti István, ki 1802-ben Budán adta ki: „A kótából való klavirozás mestersége, melyet készített az abban gyönyörködők kedvéért“ című művét. 1831-ben Nagykárolyban jelent meg Gály János „A musika tudománya, vagy fundamentomos új tanítás, miképpen kellessék a musikát kedvellőknek különös haszonnal, valamint a fortepianó, és generalbassus járásnak mesterségébe:

úgy egyszersmind a musika szerzésben is az újabb mód szerint minden tanító mester nélkül tökéletes előmenetelt tenni“. című munkája. Továbbá 1834-ben Pesten jelent meg Bartay András „Magyar Apolló“ cz. zencelméleti könyve.

Igen nagy befolyást gyakoroltak zenei irodalmunkra az ezen időben keletkezett tudományos s művészeti folyóiratok: így a „Magyar Muzeum“, „Orpheus“, „Uránia“, „Erdélyi Muzeum“, „Tudományos Gyűjtemény“, „Hasznos Multságok“. Ezeket átlapozva már igen sok zenei értekezésre akadunk. Így pl. a „Hasznos multságokban“ Kulesártól: „A muzsika ereje“, „A gitár esmertetése s leírása“. „A hárfa történeti ismertetése“. „Opera theóriája, előadása“. „Római czimbalom“. „Muzsika mozgás fő nemei“ 1821. Továbbá: „Orgona illendő használatása“ 1822. „Muzsikai Stenografia“ 1823. „Muzsika ereje“. „Muzsika bőlese“. „Bécsi muzsika Conservatorium“. „Képirók s hangmesterek egybehasonlítása“. „Opera részei, különöségei, mineműségei, főtvényei“. „Opera kezdete“. 1825. Az „Erdélyi Muzeumban“ Szász Mózesről: „Régi görögök muzsikája“. A „Tudományos Gyűjteményben“ Spech Jánostól. „A muzsikának mai állapotjáról s abbeli ízléséről Párisban“ 1822. Balogh Samutól: „A muzsikáról közönségesen“ 1825. „Egy ifjú gondolatai a muzsikáról“ 1825. „Muzsika tanulás szükséges volta“ 1826. Simontól: „Egy szót a Klavir melletti és éneklés közti mozdulatról“ 1827. Holéczitől: „Mozárt élete“

1827. stb. A magyar zenéről is találunk itt-ott egy-egy értekezést, így pl. Kulcsár a „Hasznos mulatságokban“ már 1823—24-ben beszél a magyar éneklésről s a nemzeti zenéről. Krüchten József a „Tudományos Gyűjtemény“ első évfolyamában néhány dolgot közölt hazai művészeinkről. Balla 1823. ugyanott a „magyar nemzeti táncz és muzsikáról“ értekezik. Rothkrepf (később Mátray) Gábor e folyóirat 1828, 1829, 1830, 1832. évfolyamaiban a magyar zene történetéről közöl egyes adatokat. Utóbbi e folyóiratban már egyes, akkoriban megjelent zeneműveket is bírál. Egy 1825-ben megjelent „Huszár dal“-ra nézve pl. ezeket mondja „megbocsásson ennek szerzője, ha arra bátorodom figyelmetessé tenni, hogy a huszár dal magyar dal, nem pedig német $\frac{6}{8}$ -részű notát érdemlet volna“.

Ezen időben voltak ugyan egyes tanintézetek, a melyekben a zene elemei is túlmentek, s melyekben a tanítás magyar nyelven folyt, ezekben azonban a tanítás kezdetleges, hiányos, kapkodott, minden következetes rendszer nélküli és a magasabb igények mellőzésével, tehát úgyszólván nagyon csekély szellemi eredménnyel volt. Ez intézetek körében nagy volt a szegénység és az anyagi korlátoltság, — mely minden kedvezőbb lendületet lehetlenné tett. „Nemzeti nyelvünkön — mondja Gáti*) — a zene közönséges helyen nem taníttatik.“ „Sőt tapasztaltam, hogy kivált az idegen nemzetbéli tanítók, kik értenék mesterség-

*) „A kótából való klavirozás“ című művében.

göket, a tanulóknak sok kérdéseire nem felelnek, azt adván okul, hogy azokat a kezdő fel nem veheti, mert azoknak megértésére hosszabb idő s nagyobb esméret kívántatik meg, mely felelet többnyire arra való, hogy a tanulók ezt a mesterséget olyannak képzeljék, melynek tudására sok hónapok, sőt sok esztendők kívántatnak meg — vagy olyan homályos mesterszókkal akarják kielégíteni, melyeket azok szintügy nem értenek.“ „Mely mire való legyen, minden tudja.“ „Tapasztaltam — mondja tovább — némely tanítók, hogy magok csudáltassanak, jól senkit meg nem tanítanak. Sok részét ezen mesterségnek, az előadás által önként megnehezítik, mely különben csekélyek.“ „Örömmel tapasztaljuk már ma, hogy ifjaink, kivált szép kisasszonyaink a zenét igen szép előmenetellel tanulják, és gyakorolják, kiknek különben is ízlésük szebb és hamarabb kipallérozható, mint a férfiaké.“ „De ifjaink is nem kevés előmenetellel tanulják és gyakorolják már ma a muzsikát, s igyekeznek ebben is — más nemzetekkel versenyt futni“. Három évtizeddel később Bartay ezeket írja*): „Mostani nevelésünk nem egészen szűkölködik zenetanításban.“ „Sok fiatal ember a zene által nagy pártfogókat és jó barátokat tudott szerezni, sőt nagy körökbe is bemenetet nyert, melyek neki segítségül voltak; csak az a kár, hogy kisasszonyaink s házi asszonyaink kötelességét és a főzést a sok

*) „Művészeti Vezér“ 68—69 lap.

zeneóratartás miatt elhanyagolják, már pedig arról nem kellene megfeledkezni, hogy jöhet idő, mikor a jó lakomázás kedvesebb leend, mint a legjobb zene. Nem kevés számú kisasszonyok a házasodást kerülő időnkben nyugszanak, nem marad más nekik hátra, mint zongorával és énekkel magokat vigasztalni, melylyel már sok gimpel madár lépre csalattatott“ stb. stb. Gály János a felsőbb zene-oktatásunkról a következőket mondja:*) „Közérzéssel kell megvallanunk, hogy a mily örömmel érezhetjük egyrésről a két Magyar Hazában a Musikának bimbójából leendő sebes kifejlődését, úgy mint a Tudományos Musikálás Mesterségébe hathatós előmenetelünket: oly sajnálva szemlélhetjük, más résről még hátra létünket a Musika felsőbb Tudományában.“ „Hibázik, a ki ezen fogyatkozás okát természeti alkotásunknak tulajdonítja, a ki Érzékeszközeinket a nagyobb dolgok elfogadására, a Musika felsőbb tudományára alkalmatlannak tartja, mert bőven megbizonyítjuk alkalmas voltunkat már azzal is, hogy a tudományos Musika felsőbb tudományában is keresztül vezessen csak alkalmatosság kívánságát, hogy természeti tehetségünk nagyobb dolgokra is kifejlődjön, úgy minden bizonnal szemlélnénk fokra — menetelünket“. „Az alkalmatosság nem léte itt azok, mert még eddig hazánk nyelvén oly Tanító Mestereink és könyv íróink nem találkoztak, a kik a Musika felsőbb tudományáról is oktató munkákat írtak volna, melyekből Haza nyelvén

*) „A musika tudománya“ cz. művében.

kiki magát a Musikának felsőbb tudományában is tökéletesíthesse, és a Századok által feltalált könnyítő Regulákon könnyű móddal keresztül törhetett volna.“

Zeneiskola már a mult század második felében volt hazánkban. Hirneves volt akkoriban a Nelebkaféle budai intézet, melyben ének és hegedű mellett zongorát is tanítottak. A „Tudományos Gyűjtemény“ említést tesz egy 1818-ban nyitott zeneiskoláról, a mely azonban már a 2-dik esztendőben — valószínűleg pártolás hiányában — megszűnt. Döbrentei az „Erdélyi Múzeum“ 8 füzetében az ilyenmű intézet felállítását sürgetve, ezeket mondja: „Magyar ország, s Erdély városai nekünk magyar Compositor muzsikust s énekest nem nevelnek, — a magyar német városokban inkább el van terjedve a muzsika. Hallunk e valaha magyar eredeti énekes játékot, magyar énekestől énekelve? há e végett magyar énekes iskola nem lesz, soha sem!“ — — „Conservatoriumra volnaszükség — mondja Mátrai (Tud. gyűjt. 1829.) a Bécsiek, Prágaiak példájára, akkor hozhatna a hazai muzsika kellemes érett gyümölcsöket“. Mátrai — ez időkben a magyar zene ügyében úgyszólván vezérszerepét játszott. Ő vitte a főszerepet egy énekiskola alapításában is, melynek a mai nemzeti zenede köszöni lételét. Ez intézetet mindjárt kezdetben oly alapokra akarta építeni, melyeken országosan kihasson a magyar nemzetiségre, s ezért adakozás végett, felszólította nemcsak Pest városát, hanem külön megyénként az egész hont, hogy hatalmas pártfogása alatt or-

szágos „Muzsika oskolát“ alapítson. Mit nyert Mátray felszólítása? Azt, hogy Pozsegamegye beküldött két ízben 20, tehát 40 krajczárt, Fáj György — Vácz járási szolgabíró — 19 frt. 20 krt. A „Pestbudai hangász-egyesület“ 1836. okt. 16-án tartá első közgyűlését. Részvényes fizető tagja volt ez évben 531, kik 1062 frt. tőkepénzt tettek le. Az egyesület pártfogója Cziráky Antal gr. országbíró, első elnöke Schedius Lajos tanácsnok, titkára pedig Mátray Gábor volt.

Mátray ez időben — nemzeti művészetünk hajnalán — minden erejét a magyar zene fellendítésére használta fel. Már 1809-ben egy magyar (lassú- és friss) zene-művet írt vonós hangszerekre. 1812 — 13-ban a pesti magyar színész társaság Cserni György dalos színműlhöz ő írta a zenekart, részint eredeti részint ismeretes dallamokra. Szintén ő írta a „Tündér álma“ zenéjét. 1816-ban egy magyar gitár iskolát írt. stb. Ezek mellett a „Hasznos mulatságokba“, „Tudományos Gyűjteménybe“ s más tudományos s művészeti folyóiratba dolgozik; különös figyelemmel kíséri tánczenénket, a magyar dalok újabb terményeit; összegyűjti a magyar zene történelmére vonatkozó adatokat stb. stb. 1833-ban indítja meg legelső szépirodalmi lapunkat a „Regelő s Honművészt“, melyben a zenének „Hangászat“ czimmal egy egész rovatot szentel.

Mátray 1797-ben szül. Nagy-Kátán. „Kedvező zenetehetségeim — mondja ő maga, — már kisdéd koromban kezdettek mutatkozni.“ „Atyám útmutatása mellett

kezdém azokat gyakorlani klaviron. 1808-ban külön tanítót fogadott, kinek segédelmét azonban csak hat hónapig éldelem“. „Ezután önmagam tökélyesítém magamat a klavir-játszásban.“ „A nevezett év őszén az újratos iskolák igazgatója, Pesten ugyanez intézeti zeneiskolába vezetett, s itt az éneklésre ingyen taníttatott“. „Itt nyerém tulajdonképen hangászati műveltségemet, mind az éneklés, mind egyéb hanginűszerek, s általján a zenészet ismeretében, melyet később a generalbasszus tanulása tökélyesített“. 1816-ban aztán Mátray a jogi tanfolyamot végezte el, 1830-ig nevelő volt. 1833-ban az akadémia által levelező taggá választatott. A negyvenes években aztán a Széchényi-könyvtár őrévé neveztetett ki.

A XIX. század első évtizedeiben nemcsak Pesten, hanem az ország más városaiban is voltak zeneintézetek. „1819 jun. 11-én“ történt Kolozsvárott, hogy — mint egy akkori lap írja — ezen szab. kir. Városnak Polgárai s Nemes lakósai a Szép Mesterségnek szeretetéből lelkesítve egy helyes és állandó „Musicale Institutum“-nak felállítására, jöltevő kezeket egymásnak barátságosan nyújtván, egész készséggel fogadást tettek, hogy ezen szent Célznak elérésére egy Szívvel egy Lélekkel törekedni s munkálkodni fognak. E napon gyűlt össze Hollaki Antal lakásán Kolozsvár intelligenciája s mintegy 50-en 1602 Rfrtnyi alapítványt tettek a megnyitandó zeneiskolára. Ez iskolának az 1-ső évben már 201 tanítványa volt. Ez intézet a 30-as évek

elején azután a komolyabb zeneirányt jelzendő „Muzsikai szorgalom társaságá” alakult, 1836-ban pedig felkarolva az összes zeneágak kulturját, — úgy elméleti, mint gyakorlati irányban: „Muzsikai Conservatorium” nevet vett fel. 1823-ban alakult továbbá a „Veszprémi muzsika társaság”, 1830. pedig a „Soproni muzsika társaság”, melyeknek tagjai részint műkedvelők, részint pedig gyakorlati zenészek voltak. 1830-ban, Mátray, egy Pozsonyban fenállott „Muzsikai Pansionatust” említi a „Hangászok özvegyei s árvái gyámolítására.”

A harmincezas évek vége felé a specialis magyar zenének művelése már általános nemzeti aspirációvá vált. Mátray Gábor, Bartay András, Bräuner Ferencz, Winkler Angelus, K. Merkl József, Dömény Sándor, Thern Károly s mások apostoloskodása s behatása folytán mindig többen és többen kezdtek zenéjükkel foglalkozni, miért az aztán mindinkább rohamos fejlődésnek indult.

Bartay András szül. Széplakon 1798-ban. Pesten előbb városi hivatalba lépett, a 40-es évek kezdetén a nemzeti színház igazgatásával lett megbízva. 1829-ben több füzet magyar népdalt adott ki. 1830-ban egy nagy koronázási misét írt, mely Pozsonyban V. Ferdinánd király koronázása alkalmával adatott elő. A már fentebb említett „Művészeti Vezér” cz. művén kívül még „Magyar Apolló vagy útmutatás a Generalbassus játszásának, a harmonia ösmertetése s a hangszerzésre vezető alapos rendszabásainak megtanulására” című e nemben

az első kedvezményező munkát is adta ki. Bräuer Ferencz szül. 1799-ben Pésten. Már leggyengébb korában nagy hajlamot mutatott a zenére, előbb Skrobak J., később Czerny J. volt tanítója. 8-ik évében már oly nagy előhaladást tett, hogy egy színházi hangversenyben nagy tetszéssel játszott a Beethoven Es-dur ötösét. 1812-ben több hónapon át Bécsben tanítványa volt Hummelnek. 16 éves korában Kállai Miklós zenekarának lett igazgatója. 1819-ben Pestre jövéen jogot tanult, utóbb ott zenetanító lett. A „Hangász egyesületben mint választmányi tag s mint másodelnök is hasznos szolgálatokat tett. Winkler Á. K. szül. Balderben 1786-ban. Ő a zenetanítói téren korának legjelesebbike volt; József Nádonak udvari zongoraművésze volt; ő tanította Hermina főhercegnőt, kinek nevét viseli a városligeti kápolna. Merkl József szül. 1811-ben Tolnában. Már 8 éves korában kezdett hegedűt és éneket tanulni. 13 éves korában misét írt. Néhány gymnasiumi oszt. Kalocsán végezve Promontorra ment altanítónak. Később Bécsbe ment s ott Dreschlernél tanult összhangzattant. 1831-ben Pestre jövéen zenetanítóskodott. 1834-ben Dömény Sándorral zeneiskolát nyitott s itt az ének s a művészesbb zongorajátszás tanítását vállalta el, — ezenkívül az összhangzattantból nyilvános felolvasásokat is tartott. Dömény Sándor szül. 1791-ben Békésen. A felsőbb tudományokat Debreczenben végezte, 1817-ben Pestre jött. A zongorán első tanítója Malovetzky János volt, nagyobb zenei műveltségét Becker Fülöp-

től kapta, kinek biztatására 2 kötet zongoratanulmányt adott ki a leghíresebb európai zongorászoktól.

A „Honművész“ 1837. 97. számában ezeket mondja: „Thern Károly iglói születésű fiatal hazánkfija, ezelőtt a B.-Gyarmati leánynevelő intézet egyik tanítója, jelenleg Pesten tartózkodik. Helybeli művészeinknek jelesebb sorát szaporítván itt létével, méltán ajánljuk őt, mint egyik művész hazánkfiját a t. közönség figyelmébe“. Thern Károly szül. 1817-ben Iglón. Zeneoktatást Gellen A.-tól kapott. 1837-ben Pestre jöven, egyike lett a legkeresettebb zongoratanítóknak. A „Peleskei nótáriushoz“ írt zenéje s dalaival neve csakhamar ismertté lett az egész országban. 1841-ben a nemzeti színháznál 2-ik karmester lett, 1853-ban pedig a nemz. zenedében az öszh. és zongoratanítói állásra választatott meg. —

A 40-es évek felé a zenei élet — úgy a fővárosban mint a vidéken — mindig nagyobb mérvet ölt. Egyes főúri családok termeiben, bizonyos napokon, már rendes zeneestélyek s összejövetelek tartatnak. Ilyen műszeretők voltak pl. a Brunzvik Ferencz gr., Festetich Leó gr.; Fáy István, Fáy István, Nádo, Rosti családok. Brunzvik Fer. gr. hetenként 2-szer adott hangversenyeket, a melyeken az akkori jelesebb pesti zenészek: Táboreszky, Bezdek, Pfeiffer, Tsukly s mások vettek részt. A magyar zenére nézve legértékesebbek az esztendőnként 3-szor, s mindenkor 4 napig tartó Fáy-féle hangversenyek. Ezek, a magyar zenének egyik legbő-

kezübb támogatója Fáj István gr. által Fájban (Abauj-m.) rendeztettek. „Ezen hangversenyekben — mondja egy azonkori folyóirat — méltán első helyet foglal el maga az igazgató gróf, ki Fortepiánon, mint vezérmuzsikai műszeren ifju esztendeit, s a várakozást felül haladó tehetségénél fogva, bámulásra méltó remek módon játszik.“ „Liszt Jánost, t. Szatnár megyének chirurgusát, a muzsikálásban kitűnő ritka tehetségénél fogva ezen vidék magyar Orpheusának lehet nevezni.“ „Jeles hegedűs volt, s különösen a nemzeti nótáknak tökéletes kijátzásában tűnt ki.“ „Beccses hazafiúi indulattól vezéreltetve, minden tálentomát a magyar nóta nemesítésére fordítá.“ „Tekintetes Jászói Berczik Imre úr, több t. vármegyék táblabírója, ki a generalbassusnak törvényeit is jól értvén, jeles szerző.“ „T. Sebelyi Tiszta Károly táblabíró úr, ki az operális darabokban olykor előforduló olasz szabású kellemetes hangú éneklésre nézve érdemel említést.“ „T. Leeb Ferdinánd úr, kassai lakós, első soló principalis violinista, a ki a muzsikai lángelméjére nézve akármely országos híres violinistával vetélkedésbe jöhet, s minden új hangmű — daradokat prima fronte játszik.“ stb. stb. Fáj István gr. úgy tett mint tollal igen sokat lendített a magyar zene emelésén. „Régi magyar zene gyöngyei“ czimen több füzetben kiadta Lavotta, Csermák, Bihari, Ruzicska stb. válogatott műveit. „Vérpohár“ cz. magyar operát is irt, — melynek kézirata azonban elveszett.

A magyar zene azonban — e korban — nem-

csak a magán, hanem nyilvános hangversenyekben is szerepelt. Ily hangversenyeket adott Rózsavölgyi (eredeti néven Rozenthál) Márk, ki mint kitűnő hegedűjátészó, magyar zeneszerzeményeivel az egész országot beutazta. Ő Lavottától eltérőleg, belépti díjak mellett hangversenyzett. Kizárólag csak régibb keletű magyar darabokat és saját szerzeményű magyar hallgató nótáit, ábrándokat, palotásokat játszott egymaga, minden kíséret nélkül. A magyar zenét úgy formailag mint tartalmilag egészen új elemekkel frissítette fel. Kifogástalan képzettségéről számos műve tanuskodik, melyek közül azon időben csak egy pár látott napvilágot, s az is kezdetleges kiadás és kidolgozásban. Összes műveit zongorára átírva, husz évvel később (az 50-es évek elején) fia, Rózsavölgyi Gyula, a ma is létező, hasonló című budapesti műárosi cég megalapítója adta ki Bartay Ele letétében. Rózsavölgyi 1787-ben Balassa - Gyarmaton született. 1837-ben a nemzeti színházhoz szerződ tetett első hegedűs s karmesternek.

Az ezenkori jelesebb zeneköltők s zenészek közül még a következőket említjük meg: Arnold György a szabadkai magy. színház igazgatója. Batka János egyh. és drámai zeneszerző. Czibulka, zeneigazgató Pesten. Csáky János gr. kamarai zeneszerző. Eschner C. gymn. igazg. egyh. zeneszerző. Földváry Miklós, Tusz, Fuchs, Füredi László (világtalan). Gábrielli Tamás mácsai plébános, Hunyady János, Pascha Gábor a pesti magy. színház zene-igazgató és compositora. Podmaniczky

Emanuel J. báró. Roth Samu Kolozsváron. Schimmert Péter Szebenben, Bach Sebestyén tanítványa. Szalay József, — Hummel tanítványa. Seidl Kassán. Széchényi Lajos zongorász és vadász kürtös. Sok magyar táncz és ének szerzője. Szekeressy Antal. Speech János Budán. Zomb Ferencz Kassán. Jelesebb zongorászok: Amade Thade gr. Pozsonyban, Heller István, Jezernitz Katalin, Pálffy Katalin grófné Pózsonyban. Jeles hegedű játszó: Pesten: Nicolaides, Urbani, Tábornszky. Kassán: Fischer, Berzevitzi, Leeb. Somogyban: Svastits, Nagy-Váradon: Klobusinsky Gy. kanonok. Violoncellisták: Pesten: Bruusvik F. Budán: Zmeskál Mikl. Kassán: Kossovits József. Flautisták: Pfeiffer Pesten. Vass Emil Kolozsvárott, Végh Ignác Fehérmegyében. Basset hornisták: Vild Antal és Korb Pál Egerben. Énekesek: Schönstein K. báró. Pauer Aurélia Egerben. Tóth Fanni Sopronban. Magyar dalmű énekesek: Sopranisták: Sáskáné, Sáska Borbála, Czagányiné, Dériné, Páliné, Újfalussiné, Fülöpné, Borsai Klára, Murányi Antal és Sándor. Tenoristák: Ernyei M., Láng A., Déry J., Páli, Újfalussy C. Baritonisták: Kántor, Murányi, Szerdahelyi. Bassisták: Sáska, Kemény, Udvarhelyi, Székely és Szilágyi.

6. A magyar zene a 40-es években.

1837 augusztus 22-ike nagy nap úgy a magyar színészet, mint a magyar zene történetében. E napon nyitott meg a nemzeti színház. „Feltűnt valahára a rég óhajtott nap — mondja a „Hönművész“ (1837. évf. 69. sz.) — ez annyi honfiszívnek hő vágya, e rózsás jelen s arany jövő“. „Feltűnt e nap! melyért sok már elporlott hő kebel sóvárgott, s a végzés vele évtizedűnket boldogítja, feltűnt és kiesb jövőt ígérve dele felé közelg.“ „Augusztus 22-ke te, te nap lészesz a nemzeti magyar színészet évkönyveiben; téged sok késő utód hálával említend s áldva azt s azokat, kik nevezetessé tettek“.

Az első előadáson „Árpád ébredése“ című előjáték adatott elő, mely után egy „Hatos táncz“ 6 gyermek által járva (zenéje Rózsavölgyi Márktól) következett. Az előjátékban előfordult „rémalakok karénekét Mátray szerzé. A zenekar 34 tagból állott. A nemzeti színház megnyitásának emlékére Rózsavölgyi M. egy „Nemzeti örömhangok“ című zeneművet is bocsátott közre.

A magyar szín és énekművészet ekkor élte egyik

legszebb korszakát. A nagy közönség csak úgy tódult a kerepesi út felé, hogy ott élvezhesse a drámákat, operákat s népszínműveket. Magyar dalokat hallani: messze földről zarándokoltak Pestre.

Akkor valóságos lelkesedés honolt a magyar közönség szívében a magyar művészet iránt!

Ugyanezen időre esnek Szigligeti első népszínművei, melyek akkori rendkívüli hatását a mai nemzedék alig képzelheti. A szerencsés pillanatban született művek új irányt, új életet s szellemet öntének színművészetünk zsibbasztó tagjaiba, minek csakhamar országos hatása volt tapasztalható. S a termékeny színműírónak mindenekelőtt oly művészekre volt szüksége kik az általa teremtett népies alakokat híven visszaadják, s őket a testi világban újra teremtsék; s szüksége, volt jó népszínműénekesekre, kik a művekbe szót, elfelejtett, elhanyagolt gyönyörű népdalokat a közönség gyönyörűségére elő is tudják adni. Ilyen művészek voltak: Déryné, Széppataki Róza, Lendvay Márton, Szilágyi Pál, Schódelné, Hollósy Kornélia, Füredi, Benza, Szerdahelyi stb.

Az ezen népszínművekben bemutatott magyar népdalok — melyek aztán egy egész újabbkori népdal s későbbben műdal irodalmat varázsoltak — lassanként szétterjedtek az egész országban s nemzeti közvagyonná kezlettek válni. Mindeme népdalok aztán a hangversenyi s főúri termekben is keztek meghonosulni, s fokonként a magyar közönség mindnagjobb szük-

ségét kezdte érezni annak, hogy e dalok lehangjegyezve zongorakisérettel is kaphatók legyenek. Egyes, kedveltebb dalok még is jelentek ez időben, de egyetemesebb népdalgyűjteményről azért még szó sem lehetett.

Szigligeti legtöbb népszínműjéhez a zenét: Egressy Béni — a nagy drámai színésznek, Gábornak, testvéröccse — írta. Egressy Béni szül. Sajó-Kazinczon 1814-ben. Iskoláit Miskolczon és Sáros-Patakon végezte. Kezdetben színészkedett, 1837-ben kardalnok lett a nemzeti színháznál s kisebb énekszerepeket is képviselt. Meghalt 1851-ben. Ő a magyar dalirodalom terén egészen új korszakot nyitott. Ő volt az első, ki nemesebb irányban művelte a népdalokat, — előntvén azokon egy nemét a magasbb költészet zamatának — s ő volt az első, ki négyes férfi-kar énekeket is szerzett magyaros szellemben. Egressy sokat írt. Eredetiségökben zamatos szép dalai egymást érték. Dalai, hallgató nótái, körmagyarjai igen hamar elterjedtek, s nevét népszerűvé tették. „Szózatja“, — mely ma is meg-megújul minden nemzeti ünnep alkalmával — továbbá „Klapka-indulója“, maradandó emléket biztosítanak nevének a magyar műtörténelemben.

A megnyílt „nemzeti színházban“ a népszínmű mellett az opera is nyert hajlékot, — de eleinte csak inkább mellékesen. Nem csak magyar opera hanem magyar operai személyzet is alig volt még ekkor, s a legelső dalmű előadásban 1837. aug. 29-én a dráma s népszínmű ak-

kori hírneves művészei; Lendvay, Udvarhelyi, Szerdahelyi, Dériné szerepeltek. Nem is került ez évben több opera színre ötnél, még pedig a „Két szó“ Daleyractól, „Montecchi és Capuletti“ és „Norma“ Belinitől, a „Szevillai borbély“ Rossinitől és „Zampa“ Heroldtól. De a dráma mellett gyorsan fejlődésnek indult az opera is. A következő évben nyolcz dalművel gyarapodott az operai repertoire, s a külföld legkedveltebb dalművei egymás után kerültek színre a pesti színpadon is. És mihamar kezdődtek a kísérletek a magyar eredetű operaszerzés terén is. Az első kísérlet, a színház fenállásának második évében történt, „Béla futásával, melyet Ruzicska után Heinisch szerzett, s ugyancsak tőle még abban az évben került színre „Mátyás királynak választása“. A következő évben Bartay András lépett föl a „Csel“ című dalművel, 1840-ben pedig először olvasták a színlapon ama jelesünk nevét, ki ma büszkesége a magyar zeneköltészetnek: Erkel Ferenczét; ez évben került színre: az ő „Báthori Máriája“, melyet 1844-ben „Hunyady László“ követett, s ettől fogva már mondhatták, hogy van eredeti dalmű is. Erkel Ferencz szül. 1810. nov. 10-én Gyulán. Iskoláit Nagyváradon és Pozsonyban végezve Kolozsvárra ment, hol 6 évet töltött, ezután Budapestre jött s állandóan itt telepedett le. 1838-ban az újonnan épült nemzeti színházhoz lett szerződötve. 1845-ben nyerte el — a Bartay András által kitűzött pályadíjat: Kölcsey-hymnusával, mely a magyar nemzet vérébe átmenve, annak nemzeti imád-

ságát képezi azóta. „Báthory Máriaja“ s „Hunyady Lászlója“ már akkor az egész közönséget rohammal hódított meg. Egy-egy újabb dalműve aztán mindannyiszor csemény volt a „nemzeti színház“ történetében. Későbbi műveiről a következő fejezetekben szólnunk.

A 40-es években más magyar szerzőktől is adtak elő eredeti operák, ezek azonban rövid életűek voltak, s magyaroknak éppen nem mondhatók. Így adattak elő: 1841-ben Thern Károlytól „Gizul“, 1845. „Tihany ostroma“, 1847. Doppler Ferencztől „Benyovszky“, 1848-ban Császár Györgytől „Kunok“ és 1849-ben Dopplertől „Ilka“. E dalművek csak annyiból nevezhetők magyaroknak hogy: magyar ruhába öltöztették a cselekvő vagy beszélő személyeket, egy pár verbunkos frázis alá oda írták a rímeket, s egy néhány párt megtánczoltattak magyarosan. Az utóbb nevezett „Ilka“ című dalműben egy cigánybanda verbunkost húz, magyart tánczolnak, s a huszárok félig magyar ruhába vannak öltözködve; különben zenéje hasonló az oly beszédhez, melyben valaki minden európai nyelvből összeveüssza keveri a szavakat. Ez opera szerzője, — ki lengyel születésű, s a 40-es évek elején telepedett le Pesten — kitűnő fuvolaművész volt. Számos magyar dalt, férfi négyest, magyar operai kivonatokat, hangversenydarabokat is írt, melyek már inkább ütnek meg a mértéket. Károly öccsével — ki szintén fuvola virtuos volt — több ízben európai műutazást tett, s mindenütt kiváló elismerést aratott művészetével. E műuta-

zásokon többször vett részt, az 1844. évben a nemzeti színházhoz szerződttetett: Huber Károly hegedűvirtuoz is. Huber K. 1828-ban Varjason született. Már kora ifjúságában élénk hajlamot mutatott a zenére. 1838-tól hat éven át Hendl J.-nél Aradon a zenében teljesen kiképezte magát. Ő sokoldalú működésével egészen napjainkig kihatott művészeti egyéniség volt. Műveiről s működéséről a következő fejezetekben szólnak.

Az 1838-iki budapesti nagy árvíz hírére Liszt Ferencz jó hazájába. De előbb Bécsben az árvíz nyomorának enyhítésére nagy hangverseny sorozatot rendezett, hallatlan sikerrel, fényes anyagi eredménynyel. E megelőző bevezetés után jött haza. Az ország túláradó örömmel fogadta. Pozsonyból, hol az országgyűlés ülésezett, és Pestről üdvözlő küldöttség ment elébe. 1848. január 4-én tartá első hangversenyét a nemzeti színházban, hol sem azelőtt, sem azóta nem volt oly óriási lelkesedés. Úgy ezen, mint többi hangversenyeinek jóvedelmét, mindig jótékony célra fordította. A hálás közönség ekkor gyűjtést indított meg márványszobra felállítására. De a művész az ellen tiltakozott, s a begyűlt pénzt, művészeti célokra rendelte fordíttatni. Az ünnepélyek s kitüntetések egész sora rendeztetett tiszteletére, s egész itt-tartózkodása szakadatlan láncolatát képezte a tisztelet és kegyelet nyilvánulásának. Ekkor nemcsak a magyar fővárosban, hanem több vidéki nagyobb városban is hangversenyzett, — mindenütt megismertetvén, s országszerte egyszerre el-

népszerűsítvén nemzeti kincsünket, a „Rákóczy-indulót“ Ez indulót aztán Erkel Ferencz az ő játéka után hangjegyezte le. Hazánkban e kiadvány volt az első, mely méltó volt arra, hogy a művelt külföldi zenevilág is figyelmeire méltassa.

Liszt Ferencz szül. 1811 okt. 22-én Raining faluban Sopronmegyében. Az első zenei oktatást atyjától kapta. 9 éves korában már nyilvánosan lépett fel Sopronban, később Pozsonyban. Ezután Czerny tanítványa lett, később pedig Salieri oldala mellett tanulmányozta a zeneszerzést. 1823-ban Párisban Reicha vezetése alatt csakhamar elsajátította a zeneszerzés legmélyebb titkát is, ugyanott hangversenyeket is adott s játéka ott is nagy feltűnést okozott. Atyja halála után elzárkózott a külvilágtól s tudományos olvasmányokkal foglalkozott, miáltal alapját veté meg ama sokoldalú ismeret's szellemi műveltségnek, melyet későbbben mindinkább fokozott, s mely őt e tekintetben is a legkiválóbb jelenségek közé emelte. 1833-ban Genfbe teszi át lakását, majd Párisba megy, hol az említett év végéig egészen tanulmányainak él s egy magasztos ezélt tűzött maga elé t. i. a virtuositást s általában a művészi technikai tökélyt nem ezéllá, hanem csak eszközzé emelni a művészet körében. Ez idő alatt a műirodalom mezején is feltűnést okozott működése, számos önálló s a művészet életkérdéseit élénk, vonzó és ragyogó tollal ecsetelt cikkekben közölván a párisi „Gazette musicales“ című zenelapban. Később ismét európai körútat tesz, s nemcsak páratlan

csaknem hihetetlen technikai tökélye s merészségével kelté fel a világ bámulatát, hanem az előadással egybekötött ama szellemi fölény és bemélyedéssel is, melyről mindeddig sejtelve sem volt a művészi világnak.

Liszt kezdeményezésére minden akkori európai hírfü művész látogatott el hozzánk. Berlioz Hector is eljött közénk s Liszt után második vitte világgá csodás erejű „Rákóczinkat“. E lángelnéjű franczia, ez indulót aztán nagyszerűen s elragadólag hangszerezte s dolgozta át. Ez indulót, — mely előbb a „Peleskei nótárius“ elő s utózenéjéből, aztán pedig és leginkább az 1840 évben a nagy Széchényi tiszteletére rendezett zászlós és fáklás zene alkalmával a Ceccopiéri olasz gyalog ezred zenekarának előadása után lett a közönség előtt ismeretesebb, s nyert általánosabb elterjedést és közkedveltséget — a régi „Rákoczy-síralma“ című lassú nótából valószínűleg Bihari János szerkesztette. 1817 okt. hónap közepe táján játszatott legelőször nyilvánosan katonai takarodóul a Károly-kaszárnya előtt, mely alkalommal a Zsibárus-utezán, nagy Kristóf s Szervitátéren át a kaszárnyába vissza oly nagy néptömeg kísérte ez indulót, hogy a 66 főből álló zenészek úgy vették ki magukat a hullámozó néptömeg közt, mint ugyanannyi csepp a Dunában. Ez induló első hangszerezője: Schol Miklós a „herczeg Eszterházy“ ezred zenekarának karmestere volt. Liszt Ferencz 1846-ban ismét Pestre jött s még nagyobb mérvben áldozott a hazai jótékony s közmívelődési czélok oltárán. Ez időben adta ki első

magyar átiratait, saját „Rákóczy“ átiratait, néhány évvel reá pedig nagybecsű és csodás hatású „Rhapsodiáit“. E művekkel azonban csak a külföldi zeneirodalom gazdagodott, — minthogy valamennyit külföldön adta ki.

A mit a magyar műirodalom a 40-es években felmutat, az minőség tekintetében egy fokkal feljebb áll az előző évtizedekéhez képest. Sok műdarab ugyan nem jelent meg, a megjelentek legnagyobb része azonban a magasabb kritika ítéletét is kiállja. E műdarabok közül első sorban említendők: Erkel Ferencz „Hunyadi László“ dalművének zongora kivonata; a „Hattyúdala“ zongorára két kézre; s a „Hunyadi László“ nyitánya 4 kézre, 1842-ben jelent meg Thern Károly: „Fóthi dala“, s szintén ez idő tájban adatott ki Egressy Béni „Komáromi emlék“ című hallgató nótája.

A Doppler testvérpáron kívül ez évtizedben más hazai művészek is rendeznek hangversényeket. Ilyen művészek: Dobozy Károly, Fáy Ferencz és Gusztáv, s a jelenleg már a legmesszebb világrészekben is ismert Reményi Ede.

Dobozy Károly (szül. 1817.) egy általa szervezett s teljesen ellátott cigány bandával eleinte az ország majd minden városában, későbbben pedig a hazán kívül is hangversenyzett. Fáy Antal és Gusztáv kitűnő zongoraművészek voltak. Antal e mellett számos dalt, négyest, zongora darabot stb., Gusztáv pedig több olasz irányú operát írt. Reményi Ede már 1848-ban a

szabadság harcban is gyakran felvillanyozta a tábori életet. Ő később a közvélemény legnagyobb kegyence lett, nem volt palota, melyben otthonos ne lett volna, s nem volt nyomorult nádas- és vályog kunyhó melyben nevét nem ismerték s mythológiai csudának nem tartották volna. „Különösen kiemelendő Reményiben, a magyar népdalok előadását illetőleg — mondja Szénffy Gusztáv — hogy mennyire képes ő felfogni azok kiváló jellemét“. Midőn „Ezt a kerek erdőt járom- én“ féle népdalt játszá — mondja tovább, — nekem úgy rémlett, mintha egy kis király lépegetett volna el hetykén előttem“. „Vagy midőn előadá az „Attila“ — „Lehel“, — „Árpád“-féle népdalt, én valóságos magyar huszárt száguldó paripán, villogó karddal láttam magam előtt“. Reményi Ede szül. 1829-ben. Már fiatal éveiben feltűnt ritka zenei tehetségével. Magasabb zenei kiképeztetését a bécsi zenedében nyerte.

7. A magyar zene az 50-es években.

1848-ban úgy az irodalom mint a művészetek terén — nagy fordulat állott be. A nemzet egész figyelmét az ország sorsa kötvén le, rögtön megszűnt minden tudományos és költői tevékenység. Egy néhány időszerű indulón (pl. Kossuth, Klapka induló) s csatadalon (pl. Petőfy „Talpra magyarjára“ irt zene) kívül a magyar szabadságharcz másfél évi ideje alatt, zeneirodalunk alig mutathat fel valamit. Az ötvenes évek elején aztán a magyar dal s zene ép oly rendőrellenes dolognak tekintetett, mint a rejtett fegyver, magyar pénz vagy proclamáció. El is koboztak akárhány magyar kiadványt. Minden társadalmi élet kihalt; közéletről, színházi vagy művészi mozgalomról szó sem lehetett. A magyar zene kezelésére vonatkozó közizlés — a szabadságharcz leverésétől az 50-es évek közepéig — mindinkább süllyedt. A kíséret, háttér, a prozódíának szabatos betartása, s a harmoniának a dalok szelleme s jellegéhez való alkalmazása — az ezen időszak kiadványokban — alig vétetett tekintetbe. E mellett zeneművészetünk mindinkább — idegen elemekre támaszkodva — el-

satnyult s a kosmopolitismus ingoványba süppedt. Az alakkal, a tartalommal, az anyag minőségével nem törődött senki. Elég volt a kiadványon a magyar ezim — — s volt kelete. A magyar közönség ez időben minden nemzeti irányú vállalatot nagy mérvben pártfogolt, s mindent megragadott, a mi által nemzeti érzületének kifejezést adhatott.

Ugyancsak ezen időben, — midőn gyász, szomorúság s mély lehango ltás uralkodott az egész országban, s midőn a magyar kedély nem egyszer a vad-ságig fokozódott elkeseredési tombolásban tört ki, — kezdett felmerülni s terjedni: a csárdás zene. E műfaj maga — kezdő lassuját leszámítva — nem más, mint a régebben divatozott „toborzó“, — „lakodalmas“, — „kalákás“ — és a „figura“ műforma hatványozása időmérték tekintetében s hosszabb egymásutáni sorrendben. Néhány évre rá aztán bekövetkezett a csárdás-gyártók siralmas korszaka. Hazánk az ilyenmő zene-darabokkal egészen elárasztatott, s a mindennapi közönséges vastag érzékiségnek lízeltő tivornyás zeneizlés mindinkább leszorítá a nemesebb s magasabb művészi ösztönöket. Ezek mellett azonban, a nemzeti színház deszkáin előadott népdalok az egész országban mindinkább elterjedtek. E dalok kezdetben igen primitiv alakban jelentek meg zongorára mint átiratok. Később már akadtak egyesek, kik egész népdal füzeteket adtak ki ének és zongorára átirva; majd sokan új dalokat is szerzettek, melyeket részint elfogadott a népügy, a mint a

szerző írta, részint pedig saját felfogása s erejéhez képest újra idomított magának. Ilyenformán aztán azon dalok, melyek azelőtt csak bizonyos vidék, vagy helyiséghez voltak kötve, lassanként az egész országban elterjedvén, a színpadok útján a műkereskedésekben is meghonosultak s mint kereskedelmi cikkek átszivárogtak a külföldre is.

Az első nálunk megjelent népdalgyűjtemény a Fogarasi és Travnyik-féle gyűjtemény, melyből azonban csak 2 füzet (12 dal) jelent meg. 1850-ben adott ki aztán Emich Gusztáv 100 magyar népdalt előfizetés útján. E dalokat Fűredy Mihály és Bognár Ignác gyűjtötték össze. 1852-ben jelent meg Mátrai Gábor „Egyetemes népdalgyűjteménye“. E vállalatból csak három füzet (93 dal) jelent meg. Mindeme népdalgyűjteményeknek legfőbb hibája a kiséretben feküdt. A letevők azon hibás alapelvből indultak ki, hogy ha lehetséges, legyen minden hangnak saját összhangja. Ezen eljárásnak elkerülhetlen következménye lön: a mesterkéeltség. Ebben aztán oly messze is mentek, hogy voltak esetek, midőn a harmonia kedvéért még a dallam eredeti menetét s alakját is megváltoztatták. Zenénk elkoreszosodását s ellaposodását nagymértékben, az ezen időben nálunk hangversenyző kitűnő zenevirtuozok mint pl. Dreyschok, Willmers, Thalberg, Jael stb., is mozditották elő. Egy ilyen művésznek, ha hozzáuk jött, rendesen legelső dolga volt hogy: kedvelt népdalainkból hamar egyet kiválasztott, s anélkül, hogy azt valaha

hallotta, vagy átérezte volna, azonnal hangverseny paripát faragott belőle, felczipázva azt mindenféle virtuózfutamokkal, s jelleméhez nem illő virtuóz nyaktörő, szemfényvesztő trillákkal, ugrásokkal, szóval mindenféle zenészeti kozmopolitikus színezetű czafranggal. Sokszor megtörtént, hogy ily harlekin ruhába öltöztetve, legszebb népdalunkra alig lehetett ráismerni, annál kevésbé pedig belőle az igazi zamatot kiérezni. S ilyen formán aztán minden vendég virtuóz igyekezett önállólag valamely magyar zenedarabot összetákolni. Magok a virtuózok — sokszor pedig a műárosok — első teendője volt aztán, ezen magyar zenészeti szemfényvesztő rakétákat kiadni s elárasztani velők a magyar közönséget. Hogy minő káros befolyással volt ez epocha s mania úgy nemzeti zenénk fejlődésére, mint a közönség ízlésére: ezt még napjainkban is bőséges alkalom van tapasztalni. Az ily módon termett vízenyős s hamis magyar zeneirodalom — mondja Mosonyi — mindinkább szélesebb mérvű elterjedtséget nyert, minden kezdő zongora tanuló alig várta, hogy neki szánhassa magát egy ily torzmagyardarab kínos bemagolására; évekig elküzködtek némelyek anélkül, hogy csak az első két sort is becsületesen eljátszhatták volna. Minden ház zúgott a kitekert nyakú virtuóz magyar szalondarabok csépelésétől. Ily körülmények közt nem volt aztán csoda, ha a fiatal nemzedék, jóformán hamis ízlés s irány útjára tereltetett, s ha egyedüli örömét az üres, léha passzageok tökéletben lemorzsolásában találta s azokat nem-

csak magyar zenének tekintette, de még ábrándozott is utána. Ezenkívül, az előkelő úrfiak s kisasszonyok, csak orrukát fintorgatták s szálnalmas mosolygással szóltak mindazon magyar zenedarabok felől, melyeket nem Dreyschok, Willmers, Thalberg, Jael stb. komponáltak. Azt hitték, hogy a bonton ellen vétenének, ha más szerzőktől is játsznának magyar darabokat.

Voltak azonban ezen évtizedben is jeles hazai művészeink, kik az egész országot beutazták, nagysikerű hangversenyeket rendeztek s a magyar dalt és zenét ilyformán is terjesztették. Ilyenek voltak: Székely Imre, Simonffy Kálmán, Böhm Gusztáv s később Siposs Antal.

Székely Imre szül. Mátyfalván. Első zenei kiképezését Horák Antaltól nyerte. 1847-ben Reményivel európai körutazást tett. 1852-ben nagy ünnepeltetésben részesült széles e hazában s mindenütt hosszú sora adta a diadalmas hangversenyeknek. Már akkori időben nagy feltűnést keltett átírataival s ábrándjaival. Ő az egyetlen — az 50-es években, — ki magyar ábrándjaival igazságot szolgáltatott a magyar népdaloknak, s azokban híven megtartotta az igazi magyar szellemet. Simonffy Kálmán, ki 1832-ben Tápio-Szelén született, 1859-ben szintén beutazta az egész országot s nagy sikerű hangversenyeket rendezett mindenfelé. „40 eredeti-dalát“ később a Rózsavölgyi ezég adta ki Ábrányi K. letétében. Böhm Gusztáv (szül. 1823) egy jól begyakorolt daltársulattal nemesak hazánkat, hanem majd egész Európát beutazta. Böhm számos dalt, férfi négyest,

zenekari műveket s több operát is irt. Sipos Antal (szül. 1839-ben Ipolyságon) ritka tehetségű zongoravirtuoz, szintén már az 50 években tűnt fel kitűnő játékával.

A 60-as évek felé mindinkább szélesebb mérvet kezdtek öltetni a magyar zenészetű öntudatosabb törekvések. Az ország különböző városaiban mindig több és több zeneiskola nyílik meg, daltársulat alakul, a hangversenyek évenként gomba módra szaporodnak stb. Ábrányi K., Bartay Ede, Huber Károly, Thern Károly, Székely Imre, Mosonyi M., Zimay László s másoktól mindig több és több magyar irányú zenemű jelenik meg. Egyes lelkes hazafiak s műbarátok továbbá intézetek s daltársulatok jutalmakat tűznek ki különböző magyar zenedarabokra. Zeneművészetünk ébredszik százados álmából s hajnalának, virágzó tavaszának korszakát éli.

A nemzeti színház igazgatósága már a negyvenes években tűzött ki magyar zene darabokra, nyitányokra stb. egyes pályadíjakat. Ilyen pályadíjnak köszöni létét „Szózatunk“ s „Hymnusunk“ is. 1855-ben Matok Béla 65 darab aranyat tűzött ki pályadíjakul magyar zenedarabokra, nevezetesen: 30 db. aranyat egy magyar szellemben irt eredeti thémára és változatokra, 20 db. aranyat egy eredeti lassúra frissekkel, s végre 15 db. aranyat a legjobb két eredeti magyar népdalra. Birákul: Erkel Ferencz, Szénffy Gusztáv és Székely Imre lettek felkérve. Az első díjat: Ábrányi Kornél, a másodikat Sz.

Nagy József, a harmadikat Egressy Samú kapta. Az ötvenes években Prónay Gábor évenként 10 darab aranyat tűzött ki különböző magyar zenedarabokra. A Pest-Budai dalárda is 10, 6, s 4 darab aranyból álló jutalmat tűzött ki magyar szellemben írt, egészen átdolgozott szövegű négyes férfi karokra.

De a magyar zenének magasabb művészeti irmodorban leendő kifejlesztése végett az első nagyobb mérvű s tervszerű kísérlet csak akkor tétetett, midőn Rózsavölgyi és társa műárosok, egy tisztán magyar szellemű, de magasabb irányú zenedarabokból álló album szerkesztésére szólíták fel a fővárosi legjelesebb zeneírókat. 1856-ban ugyanis Erzsébet magyar királyné, akkor még csak osztrák császárné, legelőször látogatá meg hazánkat. E látogatás emlékére íratott ez album. Összesen 12 zeneszerző művei voltak e kiadványban, névszerint: Ábrányi Kornél, Bartay Ede, Mosonyi Mihály, Doppler Ferencz és Károly, Huber József és Károly, Merkl József, Pethő János, Schmidt M., Székely Imre és Thern Károly.

Az 50-es években a nemzeti színházban mintegy 6 hazai szerzőtől 9 dalművet adtak elő. E művek legnagyobb része gyorsan feledésbe ment, s a többé-kevésbé sikerült kísérlet színvonalán nem emelkedett felül. Kivételt e tekintetben csak Erkel Ferencz „Erzsébet” cz. operája tesz. 1850-ben adatott Doppler Ferencztől: „Vanda” és Császár Györgytől: „Morzsinay Erzsébet”; 1853-ban Doppler Károlytól „Granátos tábor”

és Doppler Ferencztől „Két huszár“; 1854-ben Doppler Károlytól „Vadon fia“; 1855-ben Thern Károlytól „Képzelt beteg“; 1856-ban Bognár Ignácztól „Tudor Mária“; 1857-ben Erkel Ferencztől „Erzsébet“; s végre 1858-ban Huber Károlytól „Székely leány“.

A magyar zenészeti műirodalom terén — ez időben — az eddigieknél már sokkal eredményesebb mozzanatokkal lehet találkozni. A hazai lapok már meglehetősen nagy számban közlöttek magyar zenészeti cikkeket, elméleti okoskodásokat stb., sőt több nagyobb napilap már külön zenészeti műkritikai rovatot is nyitott. Zenészeti cikkeivel különösen nagy feltűnést okozott Szénffy Gusztáv. A magyar tudományos akadémia akkori elnöke Desserffy Emil gr. nagy mértékben érdeklődően Szénffy G. tudományos búvárkódásai és annak a magyar rendszerének elméleti s gyakorlati kidolgozását czélzó terjedelmes műve iránt: megbízta őt, hogy egy pár évig utazza be Magyarországot s a szomszédos országokat, hogy czéljának minél sikerebb elérhetésére kellő anyagokat s adatokat gyűjthessen, s hogy azután bevégezvén munkáját azt terjessze be neki, megigérvén a mű kiadására nézve a magyar akadémia pártfogását és ségélyezését. Szénffy Gusztáv szül. 1820-ban. Sok éven át Nyiregyházán hivataloskodott. Az akadémia elnökének felszólítása s anyagi támogatása folytán aztán feladta biztos állását s tanulmányútra indult. Hogy mi volt e működésének eredménye, ezt a következő fejezetben mondjuk el.

A magy. tud. akadémia szintén tanujelét adta a magyar zene iránti érdeklődésének, midőn 1859-ben Mátray Gábor: „Történeti bibliai és gúnyoros magyar énekek dallamai a XVI. századból“ cz. művét adta ki. A zeneoktatási irodalom terén egyedül csak Schmid Péter: „A zene tankönyve mesterképezdek számára“ (Pest 1857) című műve érdemel figyelmet. Schmid Péter szül. Grabócson 1799. 1828-ban Likl György, a pécsi székesegyház karnagya oktatta őt a generalbassus és zeneszerzésre. 1835-ben a pécsi tanítóképezde ének és zenetanárává neveztetett ki. A fentemlített tankönyvért a cs. kir. oktatási ministeriumtól annak idején dicsérő okmányt nyert.

Hazai zenészeink körében nagy megbotránkozást szült az 1859-ben Párisban megjelent: Liszt Ferencz „A cigányokról és a cigány zenéről Magyarországon“ cz. könyve. E munkában Liszt a magyar zene létezését egyenesen tagadja, s az eddig mindenütt magyarnak elismert zenét: a cigányok tulajdonának mondja. Ezt eltekintve azonban, e mű sok szépet s meglepőt tartalmaz, s átolvasva, sok oly eszmére akadhatunk benne, mely — még jelenleg is — megérdemli nemzeti zenénk kérdése érdekében a közelebbi megvitatást, s a higgadt tudományos észlelődést.

Az egyházi zene terén megemlítenőd: Liszt Ferencznek az esztergomi basilika felszentelési ünnepélyére írt „Esztergomi miséje“. Liszt e művével az egyházi zenereform — terére lépett, melyen későben oly magasan kiemelkedett.

Végül néhány jeles szerzőt s kitűnő zenészt említünk meg, kik az egyházi zene, különösen az orgonaművészet terén tüntették ki magukat. Ilyenek : Arnold K. szabadkai kántor, Wildt Antal egri, a már említett Czibulka pesti, Seemann s Révai budai, Rudassy egri, az öreg Koczián mezőkövesdi, Edelényi girincsi s a fia szintén egri, Kőmetzi szihalmi, Szeyler Károly esztergomi és Pokorni Ferencz egyideig egri orgonász. Nagy hírben különösen a két utóbb nevezett állott. Szeyler Károly szül. 1815 Budán. Zenei magasabb tanulmányait Bécsben végezte. 1841-ben esztergomi főszékesegyházi karnagy lett. Igen sok misét írt. Pokorni Ferencz szül. 1811-ben Egerben. Igen hányatott és zilált életet élt. Sok gyönyörű prae és post ludiumot remek apró játékokat s számtalan misét írt, melyek még mai nap is adatnak elő s játszatnak — itt-ott — s legtöbb esetben senki sem tudja, kitől erednek. „Egyszer karácsony napján — mondja Sebők — éppen a legnagyobb hideg időben, a nagy mise kezdetén, egy rongyosan öltözködött s papucsba dugott lábú, csavargó forma egyén megjelenik az egri székesegyház chorusrán, és kéri a karnagyot, hogy engedné át neki az orgonát mise alatti játszásra. Ez rá néz és bámulva kérdi tőle, hogy hát ki ő, hogy ilyesmire bátorkodik magát rászánni? (mert Eszterházy Károly gr. püspök is jelen volt a templomban) az idegen nevét megmondani vonakodván, kérésével nem tágitott, minek végre engedett a karnagy; a mint az orgonához ült az idegen

átfutja szemcivel a partitúrát, s azzal lábbal felfelé fordítja, s hozzá kezd az orgonáláshoz, és a karnagyot még nagyobb bámulatra ragadó módon kezeli azt, pontosan eleget téve a kóta tartalmának is, sőt helylyelközzel fel is ékesítve. Hüledezve kérdi tőle kilétét a karnagy, s akkor mondá meg, hogy éppen ő azon sacrum szerzője, Pokorni Ferencz; mely nyilatkozatra a jelen volt zenészek gratulációja következett, de a templomban volt több hallgatóművész figyelmét is fölébreszté a papuesos művész játéka, különösen pedig az ilyenekben gyönyörködő püspökét, ki a mise végével azonnal kérdezte a karnagytól az orgonáló kivoltát; az akkor már eltűntett a városban legott felkerestette és magához hívatta, nemcsak megjutalmazás végett, de azon ajánlat nyilvánításával is fogadta, hogy ha meg akarna maradni s szerzeményeivel az egyházi zenét szaporítani fogná, udvarában lakást és teljes ellátást nyer; ő azonban a felszólításnak nem akart engedni, korlátolva látván emígy megszokott életmódját, és csak kérelemmel, s kívánságainak megfelelő ígéretekkel lehetett tartóztatni, minek nagy haszna még sem lett, mert lelke, mint a kalitkába zárt, mindenrel ellátott madaré, a szabadba vágyván, néhány nap után nyom nélkül elveszett, és róla többé hallani sem lehetett.“

III.

A magyar zene újkora.

Az 1860-ik év, feltámadási éve volt a magyar nemzetiségnek. A nemzet egy fáradságos, lélekölő, hosszú évtized tetszhalottas állapota után végre ébredezni kezdett: felébredt s mintegy új életre ébredt. A sajtó mindinkább szabadabb szárnyakat nyert, az egyleti és társadalmi élet s mozgalmak minden nap szélesebb mérvet öltöttek, s a magyar irodalom minden ágában lázas tevékenység kezdett kifejlődni. Szabad lett ismét a magyar szó, s nem volt többé tiltva a magyar zene sem. Mindig több és több, — szebbnél szebb népdal s nóta került napfényre, melyek úgy a nemzeti színházban, mint a hangversenytermekben mindig nagyobb arányú hódításokat tettek. Mindenfelé megcsendült ismét: Egressy „szózata“ s Erkel „Kölcsey-hymnusa“, széles e hazában zengették: a „Rákóczy-“ „Kossuth-“ és „Klapka“-indulókat. Egy a muzeum dísztermében tartott philharmoniai hangverseny alkalmával a „Rákóczy“-induló oly frenetikus hatást és

lelkesedést idézett elő, minőre talán soha sem volt példa a hangversenyek történetében.

E lázas s minden érdeket kizárólag önmagában összpontosító időben: 1860 október 3-án indította meg, — a magyar zenének leglelkesebb apostola — Ábrányi Kornél: a „Zenészeti Lapokat“. E lap körül tömörültek aztán a legkiválóbb hazai zeneírók, kik végeztélül tűzték ki: a magyar zenében rejlő életszikrákat, világot meghódító és átmelegítő magasan fellobogó művészi lánggá fejleszteni. Ábrányi Kornél vezérlete mellett: Mosonyi Mihály, Székely Imre, Gobby Henrik, Volkmann Róbert, Zimay László, Reményi Ede, Bertha Sándor, Thern Károly, Bartay Ede, Huber Károly, Feigler Géza, Lángner Viktor, Sípos Antal s mások aztán meg is mutatták a világnak, hogy a magyar zenét, nemcsak a táncztermek s tivornyatanyákba, de a legfinomabb légköri termekbe is be lehet vezetni a nélkül, hogy az addig annyiszor udvariatlan megjelenése által megsértse a művészeti illem szabályait. Egyszóval: ők a magyar zenét már: a megtisztult költészet eszményi ruhájába kezdték öltöztetni.

E lap csakhamar minden irányban a legjótékonyabb hatást, tevékenységet és lendületet credményezte. A fővárosban szintűgy mint a vidéken buzgó híveket gyűjtött maga köré, s nemcsak azzal terjeszté a művészet iránti fogékonyságot, hogy izléssel s tudománnyal tárgyalt minden kérdést, új jelenséget; hanem főleg ama hatás következtében, melylyel az egész sajtóra,

a napi lapokra és folyóiratokra volt; s ennek következtében nem sokára teljes fejlettségre jutott ama kölcsönös egymásrahatás, mely a versenynek, s ezzel a haladásnak, tökéletesedésnek egyik alapja. Tisztultak az eszmék mindenfelé, s az egész nagy mozgalom egy nemes nagy elvben: a magyar zenére irányzott törekvés sikerében ünnepelte diadalát.

Ábrányi Kornél — a magyar műtörténelem emelkedő nevezetességű és átalakulási korszakának vezérfőfia — szül. 1822 Sz.-György Ábrányban. Már fiatal éveiben feltűnt ritka zenei tehetséggel. 10 éves korában már magyar változatokat szerzett anélkül, hogy valakitől útmutatást nyert volna. Első zenetanítója Kirch János volt. Később Dolegni Vilmos, a prágai zenédének jeles képzettségű zenemestere tanította. 1841-ben Pestre ment s ott jogot tanult. 1843-ban nagyobb utazásokat tett, s beutazta Német, Francia, Angolországot, Belgiumot, Hollandiát, s végre Párisban telepedett le, hol majd egy évet töltött s Kalkbrennertől s Chopintól vett zenészeti leczkéket. 1846-ban Bécsbe ment s Tischofnak vezetése mellett kitaró szorgalommal tanulmányozta a zongoraművészet titkait és a klasszikus zeneirodalmat. 1847-ben Pesten, 1848-ban pedig Pozsonyban hangversenyzett, s mint kitűnő zongoravirtuoz igen nagy sikereket aratott. 1849-ben a magyar kormánynál, az igazságügyi miniszteriumnál titkári állást foglalt el. 1855-től 58-ig Mosonyival a zeneszerzést tanulmányozta, s ekkor lépett fel mint zene-

költő, író és zenekritikus. Zenészeti bírálatokat, szépműtani értekezéseket, s zeneműveket írt, melyek magukra vonták a közfigyelmet. A magyarországi zeneművészeti mozgalmak, reformok és műegyesületi alakulásaira, — a magyar zene újkorában — az ő vezéregyénisége volt legnagyobb befolyással. A 60-as évek végén az ő indítványára és szervezeti tervrajza alapján alakult meg az orsz. magyar daláregyesület, melynek aztán vezértitkára lett, 1875-ben az orsz. m. kir. zeneakadémia titkárává és tanárává neveztetett ki.

Ábrányi a hazai műtörténelem legkimagaslóbb alakja. A magyar zene terén oly tevékenységet fejtett ki, mely páratlan a maga nemében. Ő — a magyar zene újkorában — mint zongoravirtuoz és tanár épügy mint író s zeneszersző az első helyet foglalta el s vezérszerepet játszott. Mint író úgy saját szaklapjában, mint a napilapokban igazán bámulatos tevékenységet fejtett ki; megszámlálhatlan értekezést, ismertető cikket, tanulmányt, kritikát stb. írt. Önálló munkái közül itt: „Összhangzattanát“, a „Magyar dal és zene sajátságait“, „Mosonyi Mihály életrajzát“ s „Zenészeti aesthetikáját“ említjük. Zeneművei közül 1851 jelent meg „Keservek“ magyar népdalok átíratja. 1852-ben „10 magy. népdal“ és „Adieu“; 1853-ban „L'ame que pleure“, „Le zephir“ és „Magy. Ábránd“: 1855-ben „Eredeti magy. gondolat, változatokkal“, 30 darab aranyat nyert pályamű, és „Magy. kedély“; 1856-ban „Hová lett a jó kedv“. Magy. andalgó; 1857-ben „Magyarország ha-

táránál“; 1860-ban „Kossuth és Klapka induló“ 4 kézre és „Repülj fecském“ átírat; 1863-ban „Regedal“, „Simonffy K. 40 magy. népdala összhangosítással ellátva“, „Reményi E. nagy hallgató magyarjának zongorakísérete és átírata“; 1865-ben „Hat magy. zenekép“ és „Honfi bordal“ férfi négyes; 1867 „Lengyel hangok“; 1868-ban „Országos dalárinduló“ és „Dalverseny“ férfi négyes; 1869-ben „Halgasson a fülemile“ férfi négyes; 1870-ben „Ábránd világ“ 6 magy. műdal, 1871-ben „Három magyar nocturne“; 1872-ben „15 magy. eredeti népdal“ 1873-ban „5 magy. népdal“ és „Tamássy J. kedvelt dalai“. 1874-ben „Blaháné kedvelt dalai“: 1877-ben „Első magy. ábránd“: „2-ik magy. ábránd“: „3-ik magy. ábránd“; „Egyveleg Bánkban dalműből“; „Egyveleg Hunyadi László dalműből“; „Egyveleg Ilka dalműből“; „Hat magy. dalátírat“; „Két magy. eredeti dal“ stb. stb.

Hogy a magyar zene az újabb korban már tiszteletet parancsoló színvonalra emelkedett, ezt legnagyobb részt Ábrányi Kornélnek, zenénk eme elévülhetlen érdemű, fenkölt szellemű és mesés tevékenységű vezérének köszönhetjük. Lapjában mindenekelőtt: felkölteni iparkodott az általánosabb figyelmet és műérzékét az olvasó közönségben, buzdította a magyar zeneírókat a komoly tanulás és munkásságra, sarkalta a hazai művészet tekintélyesebb képviselőit és műintézeteit a korszerű reformok követésére.

Serkentésére és buzdítására mindig több és több hazai zeneszerző foglalkozott magyar zenével. Az ő

buzdításának köszönhető, hogy Mosonyi Mihály, — a hazai műtörténelem eme kimagasló alakja — is a magyar zeneszerzésre adta magát.

Mosonyi (Brand) Mihály szül. 1814-ben Boldogasszonyfalván. Előbb Pozsonyba ment, hogy ott a néptanítói pályára képezze magát, később a gr. Pejachevich családhoz jutott Slavoniába mint házi zongora-tanító. A 40-es évek elején Pestre ment, hol mint zongoratanító működött. A 60-as évek kezdetéig számos kosmopolitikus irányú zeneművet, nevezetesen: miséket, kisebb egyázi zeneműveket, vonós négyeseket, világi dalokat, symphoniákat stb. szerzett. Ábrányi rábeszélésére aztán a kosmopolitikus zeneirályt elhagyta: s teljes erejéből a magyar zene fejlesztésének nehéz, sok tekintetben hálátlan s rá nézve annyi mindenféle fonák megítéltetésű terére lépett. Már az 50-es évek közepén írt egy 4 tétellű symphoniát, melynek utolsó részében magyar népdaltöredékek vannak feldolgozva. E műve már akkor meggyőző bizonyyságát adta e téreni alakító tehetségének. Az 1856-ban a Rózsavölgyi czég által kiadott díszalbumba egy „Pusztai élet“ című zeneművet szerzett mely — mondhatni — mesterileg dolgozott s mindennek felett eredeti magyar zeneköltemény. 1860-ban jelent meg: „Kazinczy-émlék“ magyar zeneköltemény és „A magyar Gyermekevilág“ 12 életkép zongorára. Az előbbi zenemű különösen szokatlan finom kidolgozása által tűnik ki; emellett sajátos eredetiség, formai tökély és igazi magyar szellem lengi át az egészet. Ezután

4 füzetet adott ki: „Tanulmányok zongorára, a magyar zene előadása képzésére“ cím alatt. „Ezen tanulmányoknak célja: — mondja a szerző előszavában — szélesebb tért nyitni a magyar zenészetnek“. Hogy e célomat elérhessem, igyekeztem a dallamokba különféle érzést, jellemet önteni, az összhangosítást, átmenetek alakítását, több változatossággal kezelni, úgyszintén a műformának nagyobb kiterjedést adni“. A műalakok fejlesztését illetleg, három irányból indult ki szerző, u. m.: 1-ör a régi magyar lassukat vévén kiindulási ponttal; 2-szor a frisset, végre a külföldi általános zenészi műalakokat alkalmazván nemzeti zenénkre. Azon számok, melyek a régi lassuk s népdalok fejlesztéséből származnak; Mosonyi e munkájában túlnyomók, legjelesebbek s legtökéletesebbek a C-moll és Des-dúr lassúk. A mi a műalakot illeti, úgy pl. az előbb említett, egy lassúból áll, melyhez a kodában egy másik eszme járul; ezt egy Es-dúrban kezdődő Trio követi, mely ismét visszamegy a kodára s aztán egy G-mollból C-mollba vezető egyszerű átmenet után, az első eszme töredékekben ismétlődvén, az egész szám a kodával fejeztetik be. Mosonyi, a magyar lassúk nemesítésekor idegen elemet nem használt; az általa felhasznált koda és Trio már ezelőtt is, pl. minden nagyobbyszerű Bihari és Csermák-féle magyarban, található fel; az egész számban egyedül az átmenet új. Az utóbb említett (Des-dúr) lassúban már e részek mind nagyobb mérvet nyertek oly annyira, hogy ha valaki az összes

fűzeteket játszván e számhoz el jut: a lelkében keletkezett fejlődési irány tökéletesen kielégül rajta. E számra nézve azt jegyezzük meg, hogy itt a koda már az úgynevezett cifrával folyik egybe, mi annál nagyobb nemzetiességet kölcsönöz neki. Mi a népdalokból kezdetű fejlesztést illeti, erre nézve mindjárt az első fűzetben találhatunk pl. egy D-moll Adagiot, melyben „Elmegyek már édes rózsám“ eredeti népdalunk van eszményítve, még pedig oly mély költőiességgel, minővel a legelőkelőbb párizsi szalonban is megállhat. Sokkal nehezebb volt Mosonyinak a frisseket kifejtteni csárdás burkaikból: miután azokat esetlen formáik miatt nagy feladat művészi alakokká faragni. Mindamellettt figyelemre méltó tökélyt ért el e részben is a G-moll frissel, melynek második része a sok átmenet daczára tökéletesen magyar. A „Tanulmányok“ két legszebb csilága: a „Fis-moll romance“ s a „Cis-moll elegia“; ezek oly magasán állanak a művészet egén, hogy fényüket bármely nemzet is irigyelheti. Amaz betölti a magyar kebelt, hogy önkénytelenül hangosabban kezd dobogni; emez belopozkodik a szív legtitkosabb rejtélyeibe, s kihozza onnan a fájdalmat, mely könny alakjában pereg le a szenvedő arczáról. A romance egy titkos szellő, mely az érzelmek minden húrján végig suhan s fájdalmas, édes rezgésbe hozza azokat; az elegia a fájdalmak édes anyja, mert elszűnyadnak azok méla bús hangjánál. Egyik legjelesebb mintaszerű műve — mely szintén bármely irodalomnak is büszkesége lehetne:

— „A magyarok tisztulási ünnepélye az Ung vizénél“ című magyar Cantaté. Ez egy terjedelmes zenekari bevezetéssel kezdődik; utána férfi, női s vegyes karok, magánénekek, sopran, alt, tenor s allhangra váltakoznak, megszakítva sokszor tiszta zenekari részek által. 1860 decz. 16-án egy philharmoniai hangversenyben adatott elő „Széchenyi gyász“ című másik nagyobbkeretű zenekari műve. Egy keményen meglátogatott s lesúlytott nemzetnek legnagyobb honfia feletti mély fájdalma, megtört reménye van e zenekölteményben: gyönyörűen, jellemzően s magasztosan festve s elénk állítva. Formai kerektség, kifejezési igazság, messteri hangszerelés és színezés, tővábbá tiszta magyar szellem s megható dallamosság egyaránt fényes tulajdonait képezik e műnek. A bevezetés megrendítő hatalmas hangzatok harsogásával kezdődik; mely után a gordonkák, siralmas panaszra fakadva adják tudtul a gyász-eseményt. Ezt követi egy halotti induló. A doboknak tompa, s folytonosan két hangra fektetett kongása hallik; a vonó hangszerek átvészik a fájdalmas dallamot, melyet egy négy al hangos meneten alapuló változatos harmonia kísér. Vigasztaló eszmék vegyülnek a levert hangulat közé, majd kitörő s kétségbeeső fájdalomi szakgatások; égies, túlvilági rezgő s dícsfényben úszó tünemények, álmoképek vonulnak el lelki szemünk előtt, míg végre hatalmas hangszereléssel kísért resignációba viszen át, hogy aztán ismét eszünkbe jusson a nagy veszteség, mire az első gyászinduló is-

méltóságával emlékeztet, mely aztán, fokozatosan elhal az első hegedűknek hosszan kitartott legfelsőbb hangjaiban, mintegy jelképeül annak, hogy: felszállt, megdicsőült, s imádkozik e honnak boldog, s jobb jövőjéért! — Hogy Mosonyi a hangszerelésnek mily nagy mestere volt, s hogy az igazi magyar nemes jellemet mily ritka szerencsével és jó ízléssel tudta visszaadni, ezt mutatja továbbá: „Ünnepi nyitány“ című zenekari műve. Ez egy magasabb műformában szerkesztett gyönyörű magyar zenemű, melyben a magyar nemzet kedélyhullámozása, s rendületlen jellem mintegy hangtükörben híven élénk van állítva, s melyben a szózat imaszerű, de még is erélyt lehelő dallama mesterileg van beleszőve. Az eszme fensége s a kidolgozás eredetisége által tűnik ki továbbá; „A magyar honvéd győzelme és keserve“ című nagy zenekarra írt zenekölteménye. E mű eddigelé nyilvános hangversenyen nem adatott elő. A 60-as évek kezdetétől fogva Mosonyi igazán bámulatos tevékenységet fejtett ki mint író és zeneköltő. Nincs a magyar zeneirodalomnak oly ága, az egyszerű népdaltól kezdve fel a dalműig, melyben elévülhetlen, örökbecsű műveket ne hagyott volna maga után. Bámulatra méltó: ama szorgalom, melyet a magyar zenészet terén oly rövid idő — alig néhány év — alatt kifejtett; s ama buzgalom, melyet magasabb fokú nemzeti zenészetünk alkotása, idomítása s terjesztése körül tanusított. Csodáljuk mély zenetudományát, melyet műveibe öntött, — melyek mindamellett, hogy

minden tekintetben magukban rejtik a zeneszabályok legnagyobb mérvét, a magyar eredeti jelleget végtül végig megtartják.

Ábrányi Kornél és Mosonyi Mihály példáját — a magyar műzene-irodalom terén — mindig több és több hazai műképzett zeneirő követte, úgy hogy a 60-as évek második felében már alig volt oly tere az általános műirodalomnak, melyen a legszebb sikerű művekkel ne lehetett volna találkozni. Az ezen idejű magyar műzeneirodalom termékei közt, a magyar zene különböző válfajait találhatjuk. Találhatunk maradandó becsű hallgató nótákat, magyar andalgókat, palotásokat (műzenei kidolgozás tekintetéből legjelesebbek Mosonyi Mihály és Bertha Sándor művei); toborzókat, indulókat (jelesebbek: Erkel „Ifnyadi“, Mosonyi „Szép Ilonka“ dalművének gyászindulói); csárdásokat, czifrázatokat (ez utóbbi válfaj kisebb keretben leginkább a hallgató nóták s az újabb keletű csárdás zenedaraboknál volt és van jelenleg is használatban a végzetnél); továbbá furulyás nótákat (pl. Ábrányi Kornél negyedik zeneképében, Erkel Bánkbánja 3-ik felv. a kezdetén, Liszt, Székely magyar rhapsodiáiban, Mosonyi a „Gyermekvilág“ című művének „Furulyás“ feliratú részében stb.). Néhányan, — mint pl. Mosonyi Mihály, Bertha Sándor, — a klasszikus műformák keretében is iparkodtak magyar rhytmust, magyar zamatot s magyar eszmei kifejezéseket feltüntetni. Jeles e téren pl. Bertha Sándor: gr. Károlyi Györgynek ajánlott „Palotás“

czimű sonátája. A magyar zeneirodalom továbbá — ez időben — a szőzene terén: a magasabb műdal, ballada, romance s a szélesebb keretű műnégyesek válfajaira nézve is bir már számos s valóban figyelemre méltó s általános műbecsű termékeket felmutatni. Az újabb irányú magyar dal és műdal terén jelesek Zimay László művei. Zimay szül. 1833-ban Gyöngyösön. A zeneszerzést Mosonyi vezetése mellett tanulta. Kezdetben a „pestbudai dalárda“, későbbben a „pesti nemzeti dalkör“, ezután pedig a „budai zeneakadémia“ karnagya volt. Zimay mint fiatal zeneszerző legelőször „Hege-dűsné emléke“ czimű művével lépett a nyilvánosság elé. E mű egyszerre ismertté tette nevét. Irt számos kisebb dalt, hosszabb átkomponált mű és ábránd dalt, férfi és vegyes kart, zongora művet satb. Dalai közül híresebbek: „Boldog éjjel“, „Naptól virít“, „Nem hal-lottam“, „Zord az idő“, „Nem tudom én“, „Szerelmi dalok“ kezdetűek. Zimay igen nagy eredetiséggel és művészi zamattal tudta érvényre juttatni a magyar népdalok szellemét; átiratai ép oly fenkölt irány, s költői érzékről tanuskodnak, mint eredeti négyesei, melyek a magyar zeneirodalom becses gyöngyeit mai nap is képezik. Ugyanitt említjük Simonffy Kálmán „40 válogatott népdalát“, továbbá a Rózsavölgyi czég által kiadott „101 válogatott magyar népdalt“.

A magyar dalirodalom terén még említendők Huber Károly férfi négyesei, melyek közül különösen sikerültek: „Édes lánykám“, „A szent honért“, „Nem-

zeti zászló“, „Olyan a te dalod“, „A Harmonia dicső-
éneke“, „Fohász“, „Őseink emléke“ „Lelkesedés dala“,
„Király induló“, „Liszt Ferenczhez“, „Talpra magyar“
stb. Jelesebb férfinégyeseket irtak továbbá Engeszer
Mátyás s Langer János és Victor. Engeszer (szül. Bony-
hádön 1812-ben) az egyházi zene terén is alkotott
számos jeles művet. Langer János (szül. 1819) több
misét, requiemet, továbbá egy énekiskolát is irt. Langer
Victor (szül. 1842 Pesten) nagy tevékenységet fejtett
ki a magyar műdalirodalom, férfi négyes, csárdásiroda-
lom stb. terén. Szélesen elterjedtek még: Allaga Géza
műdalai és férfi négyesei. Allaga (szül. 1841-ben Ó-Becsén)
ezen kívül a czimbalom hangszernek rendszeres alapon
való oktatása és terjesztése körül is szerzett sok ér-
demet.

A magyar műzene-irodalom terén több jeles
művet szerzett: Bertha Sándor (szül. Pesten 1843-ban).
Zenei művelését előbb Mosonyi M. vezetése mellett,
később Lipcsében s Berlinben, majd Rómában Liszt
Ferencz mellett nyerte. Számos magyar zongora művet
irt: Gobbi Henrik (szül. Pesten 1842-ben). „Magyar
koronázási induló“, „Magyar jellemrajzok“, „Acsai
zeneképek“ stb. czimű művei jeles tehetségről tanus-
kodnak. Magyar ábrándjairól híres: Ridley Kohne (szül.
Veszprémben 1812-ben.)

A magyar egyházi zene terén — a 60-as évek-
ben — szintén már kihatóbb mozgalmat s tevékeny-
séget tapasztalhatunk. Ha van valakinek érdeme a magy.

kath. egyházi énekek emelése s fejlesztése körül : úgy a Zsasskovszky testvérpár minden bizonnyal első sorban említendő. Nekik e felett sokat köszönhetünk. Ők nemcsak fáradhatlanul működtek azon, hanem kiváló szakavatottságuk mellett leginkább fel tudták ismerni a kath. egyházi énekügy sebeit, azok enyhítésére s ez által az egyházi népének nemesbítésére, valamint minden azzal kapcsolatban álló ügy, pl. az orgonajáték emelésére a leghathatosabban hozzájárultak számos nagybecsű műveikkel. Zsasskovszky Endre szül. 1824 Alsó-Kubinban. Első zenei oktatását atyjától nyerte. A gymnásiumot Vácson, Kassán, Magyar-Óvárott, a jogi tanulmányokat Egerben végezte. 1850-ben az egri főegyházban orgonászsza választatott, 1851 és 52-ben Prágába ment s az orgona iskolai tanfolyamot végezte s Pitsch Károly által az összhangzat és ellenpontozattan mellett az orgona magasabb és művészebb kezelési módjának titkaiba avattatott be. Egerbe visszajövéen, itt képezdei-zenetanári állomást nyert. Szakmájának bővebb tanulmányozása végett ezután beutazta : Austriát, Német- és Olaszföldet és Elzász-Lotharingiát. Művei közül megemlítendőek : „Katholikus egyházi énektár“, „Egri dalnok“, „Orgona iskola“, „Kis lantos“. Zsasskovszky Ferencz szül. A.-Kubinban 1819-ben. Gymnásiumi iskoláit Rózsahegyen és Vácson, a képezdét Kassán végezte. 1841-ben Prágában az orgonaiskolát hallgatta. 1843-ban A.-Kubinban kántorrá, 3 év múlva pedig az egri székes egyháznál karnagygyá neveztetett ki.

1853-ban adta ki „Manuale musico Liturgicum“ című művét, mely annak-idején nagy figyelmet keltett. Megjelentek tőle továbbá: „Orgona iskola“, „Megáldás“ stb. Általa alapított meg a kath. egyházi zene- és ének-irodalmunk azon iránya és fejlődése, melyre a művelt külfölddel szemben magasb hivatásunk önérzetével mutathatunk. A róm. kath. egyházi zene téren még említendő: Kapossy György 1862-ben megjelent „Egyetemes Szerkönyv“ című műve. A protestáns egyh. zene terén számos egyházi karéneket, zsoltárt stb. irt: Szotyori Nagy Károly, a debreczeni protestáns fűtőtemplom orgonásza.

Lássuk még a magyar zene eme virágzó korszakának néhány fontosabb s kihatóbb mozzanatait. Mindjárt a 60-as évek elején — Szénffy Gusztáv befejezte a magyar zene rendszerét tárgyaló művét. E munkát — mint azt már említettük Dessewfy Emil gr., mint a magyar tud. akadémia elnöke megbízása s anyagi támogatása következtében a magyar zene érdekében sok évi buvárkodás, gondolkodás s utazgatás után sikerült zenészetünk lényegének megvilágítására megírnia. E művet aztán szerző be is mutatta a magyar akadémia-nak, de minden elnöki pártfogás mellett sem sikerült annak kiadása az akadémia részéről. Annyit megtettek, hogy egy bizonyos, — félig meddig a zenéügyeket is képviselő, — bizottmánynak megvizsgálás s véleményezés végett kiadták, mely azonban a művet korszerűtlennek, s az akadémiára nézve igen költséges, magát ki

nem fizető vállalatnak nyilvánítá. Kiadó sem mert vállalkozni az egész hazában e nagybecsű műre.

1861-ben több hangversenyben Szuk András, a nemzeti színház első oboistája igen sikeresen mutatta be s ismertetette az általa tökéletesebb alakban előállított tárogatót. E hangszer 28 hüvelyk hosszú, s átmérője $1\frac{1}{2}$ hüvelyk; 13 billentyűvel van ellátva, miáltal az addig nélkülözött félhangos rovat kihozatala is lehetőségessé tétetett, s miután e szerint hangterjedelme egész két nyolczadközt foglalt el: a hangok is nyertek tömörségben s tisztaságban.

1861-ben tért vissza hazájába Reményi Ede, beutazta azt, — s mindenütt rendkívüli sikereket s kitüntetésekkel aratott.

1862-ben adatatott nálunk először Liszt Ferencz „Erzsébet“ oratoriuma.

1863-ban létesül Bartay Ede kezdeményezése és buzgalma folytán a „Magyarhonban élő zeneművészek segélyegylete.

1864-ben alakult a magyarhoni — ez időszertint — legjelesebb daltársulat: a „budai dalárda“. 24 fiatal műkedvelő, köztük Schmidt Ferencz, Titl István és Dörfler József alapította, kik már 1856 óta ápolták a négyszólamú éneket. 1866-ban került nálunk először színre Wagner „Lohengrin“ operája. A wagnerismust Magyarországon általában igen nagy lelkesedéssel karolták fel, tanaitól várván a magyar zene fejlesztését. Az úttörés s kedvezményezés e tekintetben Huber Károlyt illet meg.

1867-ben alakult meg az országos daláregyesület, — melynek aztán oly sok szép, fényes, kibátó, alkotó s úgy nemzeti, mint művészeti tekintetben fellendítő mozzanata volt. A magyar zene ügye a 70-es évek első felében már oly lendületes emelkedést mutat fel, mely minden tekintetben a művelt zenevilág figyelmét is felköltheti. Mikor alkotmányos kormányunkat visszanyertük, s a neki serkent tevékenység lelkesedett munkája merész léptekkel ragadta előhaladásunkat, megfogant a zeneakadémia eszméje. 1870-ben a zenészek és zenekedvelők tekintélyes csoportja kérvényt terjesztett be a belügyminiszteriumhoz, s ez intézet felállítását ajánlotta, céljává tevén a zeneművészetnek hazánkban a jelenkor magasb színvonalára emelését, különösen pedig a nemzeti zenénknek stílszerű kifejtését. „A magyar nemzet minden egyes tagja — így szól többi között a kérvény emlékirat — kíváltképen kettőzött kötelességérzettől lehet áthatva a zeneművészet ápolása és felkarolása iránt, mert a mellett, hogy már nyelve, nemzeti sajátosságai, mélyen lelkébe gyökeredzett alkotmányos érzülete és törvényes szabadság szereteténél fogva is a többi európai nemzet családok közt egy egészen sajátlagos népcsaládot képez: még egy oly önálló jellegű s eredeti vonásokkal telt nemzeti zenével is dicsekedhetik, melynek legmagasabb művészi színvonal és fejlődtségre való emelését egyik honfiai kötelességének kell, hogy tekintse“. Mind ama zenészeti tanintézetek, melyek jelenleg hazánkban működnek, még csak

hiányosan felelnek meg a magasabb művészeti s főleg a nemzeti kellékeknek“. „Sem tetemesb tőkékkel nem rendelkeznek, sem jelentékeny állami segélyben nem részesülnek, minél fogva a legjobb akarat mellett is csak szűk térre vannak szorítva s egyesek buzgalma és képessége mellett is hiányos vagy nagyon részletes eredményeket sikerül felmutatniok“. „Mind eme indokból stb“. A gondolat oly tetszésre s oly meleg fogadtatásra talált, hogy a képviselőház 1873-ik febr. 8-án tartott ülésében már közszükségnek mondotta ki. s a szépből meritett nagylelkűséggel 36.000 frtot szavazott meg rája. A nemzet legmagasabb osztályai buzogva tanácskoztak a kivitel módozatairól, Haynald Lajos kalocsai érsek és Széchenyi Imre gr., Prónay Gábor báró és Simonffy Kálmán képviselők vetekedtek a munkában. Apt Kamill osztálytanácsos pedig a közokt. miníster megbízásából, kihez időközben az intézet ügye áttétetett, meglátogatta az államköltségen fenntartott németországi, jelesen a bécsi, drezdai, prágai, müncheni, stuttgarti, lipesei s berlini zeneakadémiákat. E többoldalú tevékenység eredményeként végre megszületett az intézet terve, melynek külföldiektől irigylet megvalósulást ígért az a nagy erkölcsi nyereség, mely abban állott, hogy az akadémia élére a nagyhírű Liszt Ferencz állott. Ő Felsége, 1875 évi márcz. 21-én kelt legfelsőbb elhatározásával Liszt Ferenczet elnökévé, a vallás- és közokt. miníster Erkel Ferenczet igazgatóvá és rendes tanárrá, Volkmann Róbertet rendes, Ábrányi Kornélt

rendk. tanárrá és titkárrá, végül Nikolits Sándort segéd-tanárrá nevezvén ki, a következő tantárgyak jelöltettek ki az oktatásra: 1. Elméleti s gyakorlati összhangzat-tan. 2. ellenpontozat; 3. elméleti és gyakorlati zene-szerzés; 4. hangszerelés, kapcsolatban a magyar zene-művek hangszerelésére vonatkozó sajátságok feltüntetésé-vel; 5. egyházi zene, kapcsolatban az orgona és karének oktatással; 6. a magyar zene sajátságainak elemzése; 7. zenetörténet és szépművészet, 8. a zongora művészet s annak felsőbb kiművelése.

1870 okt. 30-án igen nagy veszteség érte a magyar zenét: meghalt Mosonyi Mihály. Az egész haza gyászolta ép oly váratlanul mint megrendítőleg jött halálát; temetésekor az ország fővárosának egyetemes értelmisége, műtestületei, művészei s műpártolói a leg-összintébb s legosztatlanabb kegyelet és tisztelet jeleit tanusíták, Orczy Bodog báró a nemz. színház intendánsa Mosonyi temetése napján (nov. 2-án) következő beszéddel vett búcsut annak hült tetemétől a nemz. színház előtt: „A gyászlobogó, mely a mai napon a magyar nemzeti színház falain leng, ismét egy nagy veszteséget jelez, mely a hazai művészetet érte“. „A zene műzsája lefordított fáklával áll könnyezve a gyász-koporsó mellett, mely Mosonyi Mihálynak, a művészet, kiváltképen pedig a hazai zenészet egyik fényes vezér-csillagának hült tetemeit zárja magában“. „Az a példás haza és egyszerűség, az a soha nem lankadó munkásság, s a magas műveltség és az az örökifjú lelkesedése,

melynek melegével ő szent hivatását ápolta és a honi művészet fejlődő virágát átkarolta: örökké dicső emléket biztosít nevének a műtörténelem lapjain“. „Nincs ága az összes zeneművészetnek, melyben maradandó becsű műveket ne teremtetett volna; de hallhatatlan babérjának legszebb leveleit azok képezik, melyekből a magyar műzene viránya számára font elévülhetlen koszorúkat“ stb. Mosonyi Mihály emlékére szerzette Liszt Ferencz: „Mosonyi gyászmenete“ cz. művét, — mely 2 részből: „Lamento“ és „Trionfo“-ból áll. E mű oly magas műbecsű és megragadó, hogy vele minden érz és márványtáblánál többet tett emléke megörökítésére.

A 70-es évek' kezdetén Fellegi Victor (szül. 1840-ben) „Apollo“ czimű zeneműfolyóiratot alapított, melyben azután több éven keresztül igen sok régi és új jelesebbnél jelesebb magyar zenemű látott napvilágot. 1873-ban alapította Engeszer Mátyás a „Liszt egyület“, mely azonban pártolás hiányában csakhamar megszűnt. 1875-ben létesítette Siposs Antal a nagyhirnek örvendő „Magán zeneakadémiáját“, mely azóta a főváros egyik legkeresettebb zeneintézete. Siposs számos magyar zene-művet, nevezetesen dalokat, eredeti és átíratos zongora darabokat stb. szerzett. Ugyancsak ezen időben adta ki az első „Zenészeti Lexikont Ságli József (szül. 1852-ben Pesten). E munka Liszt Ferencznek van ajánlva.

Az újabb korban a nemzeti színházban mintegy 8

hazai szerzőtől 15 dalművet adtak elő. 1861-ben adatott Erkel Ferencztől: „Bánk-bán“ és Mosonyi Mihálytól „Szép Pona“; 1862-ben Erkel Ferencztől „Sarolta“ és Bognár Ignácztól „Fogadott leány“; 1863-ban Huber Károlytól „Vig ezimborák“ és Böhm Gusztávtól „Debreczeni bíró“; 1865-ben Erkel Sándortól „Csobráncz“ és Fáj Gusztávtól „Kamilla“; 1867-ben Erkel Ferencztől „Dózsa György“; 1868-ban Fáj Gusztávtól „Fiesco“; 1870-ben Fáj Gusztávtól „Cornaro Katalin“ és „Cziprus királynője“; 1874-ben Erkel Ferencztől „Brankovits“ 1876-ban Goldmark Károlytól „Sába királynője“. E művek legnagyobb része gyorsan letűnt a műsorról, csak Erkel Ferencz szerzeményei bizonyultak hosszabb életre képeseknek. Erkel régibb dalművei közül különösen a „Hunyadi László“ van még folytonosan műsoron. Egy szárnyaló, fiatal költői képzelem munkája e mű, erős magyar érzéssel, hősi szellemmel. A „Hunyadi induló“ világszerte ismeretessé vált, a „Megbukott cselszövő“, akkoriban — kezdődő forradalom országos karéneke lett, a nagy templomi jelenet, a hattyú dal, a tragikai gyászinduló most is megrendítnek minden szívet, melyben magyar érzés lobog. Bizonyos tekintetben jelentékeny fejlődést mutat az 1861-ben először előadott „Bánk-bán“. E dalmű stylje már egészben véve egységesebb, ének részei általában dallamosabbak, harmoniái, hangszerelése, jellemzési következetessége több zenetudásra és szabatoságra mutatnak. A magyar zene alkotó elemei e dalműben már plasztikai egészsze

alakulnak, s szerző szabadabban mozog az anyagi alakítás terén, mely nem köti meg többé kezeit, sőt szabad rendelkezésére adja magát a formára nézve. S innen van azután, hogy alakjai művészi kerekességgel, s formakellemmel vannak kidolgozva. Ezen dalmű színrekerülése által új diadalt aratott nemzeti zenénk s a nemesebb művészeti ízlés. Benne mindinkább előtérbe lép már az együttemes részek zenei kidolgozása, s ezzel együtt a drámai hatás s a jellemeknek határozottabb alakjai is. E dalműben — mint zenekari hangszer — szerepelt legelőször a czimbalom. Az ezután előadott „Sarolta“, „Dózsa György“, „Brankovits“ dalműveinek szintén főtulajdonait képezik: a magyar typus, finom művészi kidolgozás, — a magasabb eszményítés. Erkel művei mellett az újabb korban még igen nagy sikert aratott Mosonyi Mihály „Szép Ilonka“ dalműve. Mosonyi elvileg s szándékosan került — e dalműben — minden vakító s lényegben mit sem jelentő chablonszerű üres színházzenei hatásokat; művének belbecsét kizárólag a szöveg szavai s a jelenetek lélektani jelentőségéből elvont s a zene által érvényre emelt kifejezési igazságokra építette nemcsak, de e ritka feladatot még hozzá egyedül csak a magyar zene elemeivel oldotta meg. Sok tekintetből sikerültebb „Álmos“ című dalműve, — mely azonban eddigelé még schol sem került színre.

A külföldi művek közt, melyek a nemzeti színpadon megfordultak az utóbbi évtizedeknek majd minden

jelentékenyebb dalművét megtaláljuk s egyes uralkodó zencirányok hatása érezhető volt nálunk is. Egy ideig, de csak rövid ideig, a nemzeti színpadon operette előadások is voltak a 60-as évek elején. A népszínműi zene Szigligeti óta nem mozdult helyéből. Izléstelen-ség, összevissza való keverés s sivár hangszerelés jellemzi az ezen idejű népszínműi zenét. Szükségesnek tartjuk itt megemlíteni a nemzet csalógiányát: Blaha Lujza asszonyt, kit a magyar népdalok értelmezésében eddig még senki nem mult fölül. E téren ő unikum a maga nemében. A természetes naivság és mesterkétlen igaz magyar kifejezés, párosulván szépen és rokonszenvesen csengő hangjával, nála egy oly harmonikus egészet nyújt, mely csak terem, születik, mint a tenger gyöngye, s melynek bece annál inkább megmarad, mentől távolabb marad a mesterséges ateliék gépeitől.

Mielőtt e fejezetet bezárnók, még néhány jelesebb zenészt említünk meg, kik az újabb korban, a hazai zenészet, különösen pedig a magyar zene terén, kisebb-nagyobb kihatóságban fejlesztő befolyást és fellen-dítő tevékenységet gyakoroltak. Ezek közül mindenek-előtt — jeles s népszerű dalköltőnk — Szentirmay Elemér (szül. 1836-ban Horpácson) említendő, kinek dalai, — megkapó eredetiségük, s igaz mély érzést rejtő dallamosságuknál fogva, — ép oly kedveltek a salonok exquisit világában, mint a népesebb irányúak hallhatók falukon, tanyákon s a pásztortüzek mellett, hol a bojtár is az ő édesbús dalait furulyázva ábrándozik.

A hazai dalirodalom igen munkás képviselői: Erkel Gyula, Elek és Sándor, kik a magyar zenészet egyéb terein is elismerésre méltó tevékenységet fejtettek ki. Magyar dal és zongoraszerzeménycivel kitűnt továbbá: Erney József. Számos magyar dalt, férfi és vegyes kart, zongora, hegedű és gordonka darabokat irt: Kovácz Emil, losonczyi tan. képezd. tanár. A magyar zeneirodalom újabb föllendülésére még nagy befolyással voltak: jeles csárdás-zeneműveivel: Frank (Szabadi) Ignác; népszínmű zenéjével: Puks Ferencz; számos szép eredeti magyar dalával és lassu s friss magyarjaival: Palotásy (Pecsenyánszky) János; magyar dalaival, miséivel s különösen férfi négyeseivel: Wusching Konrád Pál; dalaival, férfi és vegyes karaival és egyházi zeneműveivel: Szögedi (Roth) Endre. A magyar protestans egyházi zeneirodalom terén nagy érdemeket szerzett: Oláh Károly nagykőrösi képezd. zenetanár. A hazai dalárügy buzgó képviselői: Papp Dezső miskolczyi zenetanár és Nagy József (Szotyori) sáros-pataki képezd. zenetanár. Utóbbi magyar dalokat, férfi négyeseket és zongoradarabokat is bocsátott közre. Széles tudományú és látkörű zenész. jeles műíró, zeneszerző és tanár továbbá Nikolits Sándor az orsz. zeneakadémia tanára és Goll János főv. polg. isk. zenetanár. Mint műírók tűntek ki: Vajda Viktor, Wachtel (Vági) Aurél és Evva Lajos.

IV.

A magyar zene legújabb kora.

A magyar zene a legújabb korban legárvább magzatja a hazának. Művelésére s emelésére mostoha idők járnak. Igen kevés a képzett zenész, ki kizárólag a magyar zenének élne. A régibb s újabb hívatottabb magyar zeneköltők — az utolsó évtizedben — teljesen félrevonultak, a fiatalabbak pedig, mihelyt felértek a zenetanulmányok bizonyos színvonalára, elkezdik utánozni a külföldi előképeket. Hazai zenénk — az utolsó évtized alatt — mindinkább hódol az idegen szellemnek s ezért mindinkább ellaposodik. A közel múltban írt jelesebb magyar zeneművek mindinkább elfelejtetnek. Teljesen feledésbe mennek pl. Mosonyi Mihály művei. A magyar zene ezen elévülhetlen érdemű képviselője pedig — mint azt láttuk — minden téren oly mintaszerű műveket hagyott hátra, melyek bármely zeneirodalomnak is büszkeségei lehetnének. E műveket sem tanintézeteink, sem zenetársulataink, vagy dalegyleteink, sem hangversenyhőseink, sem énekeseink, sem zongorázóink, de még zenetanáraink sem méltatják megillető figyelemre.

A magyar zenészet intensív termelés tekintetében szembeszökő hanyatlást mutat tehát az előbbi évtizedekhez képest. Nagyobb szabású mű egyetlen egy sem jelent meg. E tekintetben teljes terméketlenség uralkodik. A zongora-irodalom magasabb irányú termékeiből alig néhány került a nyilvánosság elé. E téren csak Ábrányi „Magyar sonátáját” említhetjük, mint jelesebb művet. A valódi műdal jóformán elnémult s még a népdal is csak a lejtőn rohan lefelé, a helyett, hogy emelkednék. Csupán a férfi négyes-irodalom az, a mely némiképp talán még is izmosodott. Zeneműkiadóink nagyszabású szerzemény kiadására nem vállalkoznak. S míg a külföldi kiadók magyarjainkat elferdített és hézagos alakban adják ki és terjesztik: a mi kiadóink a walzer és zeperl-polka hőseit, nemkülönben a sipládák útján a közönségre mintegy rátukmált — s leginkább régiebb magyar népdalokból elferdített szerzemények kiadását istenítik.

A napi piacot elárasztó felületesebb, selejtes zenetermékek minden magasabb irányú terméket leszorítanak, így szorították le pl. néhány év előtt a Fellegi Victor által kiadott s szerkesztett „Apolló” című zeneműfolyóiratot is — mely pedig lényegesen hozzájárult s járulhatna jelenleg is a hazai zeneügyek fellendítéséhez. Szintén pártolás hiánya miatt szűnt meg Ábrányi „Zenészeti Lapja”. 1886 óta Ságli József szerkeszt egy „Zenelap” című zeneművészeti közlönyt, mely az országos magyar dalár-egyesület és a zenetanárok országos egyesületének hivatalos közlönye.

Zeneirodalmunkat a legújabb időben, az utóbb említett szaklapon kívül — csaknem kivétel nélkül néhány iskolai kézikönyv és a napi sajtó több-kevesebb hívatottsággal vezetett művészi rovatai képezik. Jelesebb munka csak egyetlen-egy jelent meg. Harrach József: „Schopenhauer és Wagner Rikhard“ című zeneaesthetikai tanulmánya. E munka az első magyar könyv, mely száraz elmélet, vagy aprólékos adathalmaz helyett, a zeneművészetnek nagy vonásaival foglalkozik. Ugyanitt említjük Bogisich Mihály „A keresztény egyház ősi zenéje“ című műtörténelmi és gyakorlati kézikönyvet. Harrach József szül. 1848-ban, legjelesebb zenészeti szakkritikusunk jelenleg zeneakadémiai tanár. Bogisich Mihály szül. 1830-ban Budapesten. 11 éves korában a nemz. zenede növendéke lett s az ének tanszakot 6 éven át kitűnő sikerrel végezte. 1859-ben az esztergomi érseki papnövendékek közé fölvétetvén, a theológiai tanszakra Bécsbe a Pázmány intézetbe küldetett, hol zenei ismerete s szépen fejlődő tenor hangja következtében a növendékek dalárdájának karmestere lett. 1874 jan. 12-én Simor hercegprimás ünnepélye alkalmával B. szép énekeért Ő-Felségétől egy gyémántokkal körített smaragd gyűrűt kapott. Néhány év óta egyetemi magántanár és budai várbeli apátplébános. Fentnevezett műve: nagy tudományosság, mély búvárlat s ernyedetlen szorgalomnak gyümölese.

A nemzeti színházban számos éven keresztül élt együtt a dráma, opera, népszínmű s egy ideig az

operette is. A nemzeti élet erőteljes fejlődése végre elégtelennek bizonyította azt, a mit félszázaddal ezelőtt egy előbbi félszázad törekvéseinek sikereként oly lelkesülten üdvözöltek. A nemzeti színház nem elégíthette ki többé a zene-irodalom és az ezt pártoló közönség növekvő igényeit. 1875-ben a népszínmű költözött saját fényes csarnokába, hol az operette is hajlékot talált; 1884-ben már az opera is saját palotájában volt.

A budapesti magy. kir. opera élén jelenleg Zichy Géza gr. áll. Eme kitűnő magyar zongora-virtuoz, költő és zeneíró 1849-ben Sztárán született. Írt számos eredeti s átíratos zongoraművet, dalt, férfi és női karokat, egyházi zeneművet stb.

A legújabb korban, az operában előadott, — hazai szerzőktől írt, — jelesebb dalművek a következők: 1880-ban adatott elő Erkel Ferencztől „Névtelen hősök“; 1881-ben Sárosi Ferencztől „Atala“; 1882-ben Mihailovich Ödöntől „Hagbarth és Signe“; 1884-ben Sárosi Ferencztől „Az utolsó Abencerage“; 1885-ben Erkel Ferencztől „István király“ és 1891-ben Hubai Jenőtől „Alienor“. E dalművek közül magyar jellegűek csakis Erkel F. és Sárosi F. operái. .

Sárosi Ferencz szül. Brünnben 1855-ben, jelenleg nemz. színházi karmester és or.z. színészet tanodai énektanár. Hubai Jenő szül. Budapesten 1858-ban. Első zenetanítója atyja Huber Károly volt, 1871-ben Berlinbe ment s ott Joachim J. vezetése alatt tovább képezte magát. Ezután európai körutazást tett, s min-

denütt feltűnést keltett kitünő hegedűjátékával. 1881-ben a brüsszeli, 1885-ben pedig a budapesti kir. zeneakadémiához neveztetett ki.

A Wagner-irály leglelkesebb híve jelenleg nálunk: Mihalovich Ödön (szül. 1852-ben Szlavoniában, Faricsancén). Ő a zene minden terén írt figyelemre méltó műveket, melyek legnagyobb része azonban kosmopolitikus jellegű. Magyar zéneművei közül legjelesebbek: Petőfi csatadala“, „Gyász hangok“, Deák Ferencz emlékére“, „Sella“ stb. Néhány év előtt az „Orsz. m. kir. zeneakadémia“ igazgatójává neveztetett ki. Ugyancsak ez intézetben mint tanár működik: Beliczay Gyula (szül. 1835-ben R.-Komáromban) jeles zeneszerzőnk is, kinek magyar zeneirodalom művei a legválasztékosabbak közé sorolhatók.

A magyarországi zeneiskolák közül legkiválóbbak a „nemzeti zenede“ és a „magyar zene iskola“. Az előbb említett intézet, mely Bartay Ede igazgatása alatt áll, s mely hosszú évek során fokról-fokra emelkedve, mindinkább szélesebb körre terjesztette ki működését, ma már oly helyzetben van, hogy nem csak az énekekre, zongorára s vonós hangszerekre, hanem a fúvóhangszerekre, és orgonára is külön tanfolyammal bír, s e tekintetben jóval túlhaladja az orsz. zeneakadémiát. Bartay Ede szül. 1825-ben Pesten. Tanulmányait ugyanitt végezte. 1848-ban állami szolgálatba lépett. A szabadságharcz után egészen a zenére adta magát, zongorákat adott s üres óráit a zeneszerzés tudományában

való önképzésre fordította. 1876-ban a nemzeti zenede igazgatójává választatott. Számos ének, énekkari, zongora és zenekari műve van. A magyar zeneiskola élén Káldy Gyula áll. Káldy szül. 1838 Pesten. Zenei kiképzését Bécsben nyerte. Csak kevéssel azelőtt „A régi magyar zene kincseiből“ című művet adott ki, melyben régi jelesebb magyar zenedarabok vannak összegyűjtve.

A dalárintézmény s általában a daláregyleti élet, — a legújabb időben — épen nem tartozik a népszerűbbek közé. Az idők alapjában megváltoztak. Midőn az elnyomatás napjaiban, ezen a nemzeti közszellem elfojtására irányított korszakban, minden szalmaszál is arannyal vetélkedő támaszpont volt, melybe lábunkat megvethetjük, a hazai dalárdák is nagy kegyeletnek örvendtek. Volt akkor bezzeg becsük, pártfogásuk és kétségbe nem vont jelentőségük. Ma már csak elkoptatott butornak tekintetnek; felesleges ruhaszekrénynek, melybe száműzetvén a magyar öltöny, — nincs többé mit felaggatni. Mint a hazai dalegyletek legjelesbikét a „budai dalárdát“ említjük. Hogy mikor alakult ez egylet, azt már láttuk. Nemcsak kisebb, hanem nagyobb szabású zeneműveket is adott elő. Ilyen volt pl. a „Kolumbusz Kristóf“ szinfonikus óda Dávidtól, melyet 1867-ben a fenállott budai népszínházban adott elő. Vidéki kirándulásai is igen érdekesek voltak, így pl. 1871-ben Pozsonyba rándult, 1881-ben Fiumébe, 1883 Besztercebányára. A társas élet terén az egylet szintén szerzett érdemeket. Nemzeti és hazafias ünnepélyeknél

többször működött közre, így Eötvös József báró szobrának leleplezésénél önállóan; Battyány Lajos gróf temetésénél, József nádor, Széchényi István gr. és Petőfi Sándor szobrainak ünnepélyes leleplezéseinél. A legnagyobb kitüntetés, mely az együletet érte, mindenestre az volt, hogy a királyi családl előtt négy ízben volt szerencsés a budai várakban működhetni, s mind a négy ízben teljes elismerésben részesült.

A magyarországi dalegyletek közül a pécsi dárda volt az, mely hazánk határain túl is hangversenyezni s becsülést szerezni tudott a magyar dalnak.

Napjainkban a zene — ki tagadhatná — uralkodó hatalom; befolyásának semmi sem állhat ellen ott, hol a közszellem a műveltség bizonyos fokára emelkedett. Hazánkban jelenleg alig akad város, melyben a zene a társas élet kiegészítő részét ne képezné s ne hatna átfalakítólag az ízlésre, mely a zene által kétségkívül csak finomul, nemesezik. Budapest e tekintetben első helyen áll hazánkban, sőt kétségtelenül előkelő szerepet játszik az európai városok közt is zenei tekintetben. Lakosságának kiváló zenei érzéke és ízlése van. Van operája, népszínháza, vannak nagy és kis hangversenytermei, orsz. m. k. zeneakadémiája, nemzeti zenedéje, s több más jeles zenetanintézete. Berlioz Hector megjelenése óta a nagy zenekari hangversenyek itt is meghonosodtak, s alakult a „philharmoniai társulat“, mely Erkel vezetésc alatt igen kiváló műtestület, s melyről Berlioz oly szépen emlékezik irataiban s

mely később Wagner Rikárd és Liszt meglegedését is többször kinyerte. Van a fővárosban továbbá „Zenekedvelők-egylete“, számos dalegylet, társulat stb. A „Zenekedvelők egylete“ a fővárosi zeneéletben igen fontos szerepet játszik. E derék egyesület élén mint igazgató, az általánosan elismert, szakmájában tudományosan képzett: Bellovics Imre áll. 1883 óta az egyesületnek saját zeneiskolája is van, mely B. vezetése mellett ma már igen kedvelt s számottevő intézet.

Fő- és székvárosunk annyi zeneelőadást tud felmutatni egy idény alatt, a mennyit a legnagyobb európai városok. Így pl. a legutolsó zeneidény alatt — október 1-től április 1-ig éppen száz hangverseny volt Budapesten. A m. kir. zeneakadémia, a nemzeti zene, a magyar zeneiskola, a zenekedvelők és a budai zeneakadémia hangversenyeit, a számszerint három concert sacré-t s a bár művészi színvonalon álló, de tánczmulatsággal kapcsolatos hangversenyeket nem számítva, volt összesen 58 zeneelőadás. Ezeket imprezáriók rendezték. E hangversenyek közül 17 tisztán magyar erőkből telett ki, magyaroknak véve az opera külföldi tagjait is. 41 hangverseny idegen vendégek közreműködésével történt meg. A 41 egészen idegen vagy idegennel elegyes hangverseny közül előkelő művészi színvonalon állanak: Thomson, Sauer, d'Alberth, Barbi Alice, Ondricsek, Stavenhagen és Sarasate előadásai, szám szerint 12. A többi 29, csodagyerekek (Ponteó

Bianka, Spielman és Kocsalszki) szárnypróbálgató kezdők és jobbadán bécsi énekesek között oszlik meg.

A legújabb korszak, nemzeti zenénk történetében, — véleményünk szerint — átmeneti korszakot képez. E korszakban zenénk igen keveset fejlődött tovább, . . . egy ideig vesztegel, . . . hanyatlani látszik! . . .

A tudományok s művészetek történetében számtalanszor észlelhetjük e jelenséget.

Eme hanyatlás azonban csak egy ideig tart. A tudomány épígy mint az irodalom s művészet, nem maradhat veszteg; fokozatos előrehaladása, kifejlődése: örök törvény.

Reményljük, de hiszszük is, hogy lesz idő, midőn nemzeti zenénk ismét gondosan ápoltatik, s valódi szakértelemmel fejlesztetik tovább . . . midőn szorosau egyesülve nemzeti költészetünkkel, azzal egyenlő lépést fog majd tartani.

Reményljük, sőt hiszszük is, hogy lesz idő, midőn a hazai zeneművészet temploma majd fel lesz építve . . . Hogy nemzeti zenénk e korban minő irányt tartand? . . . hogy mily fény veendi körül a magyar Beethoveneket s termékeiket? . . . az a jövő titka; de ha a szorgalmas földművelő szerint a mag minőségéről, a kezdetleges megindulásról következtetést vonhatunk a fejlődésre is: úgy az azt fedő fátyol fellebbezését csak örömmel várhatjuk.

